

Tartalom

MEDITÁCIÓ

Ordass Lajos: Húsvét: fordulópont 1

EMLÉKEZÜNK

Gömöry József: Miért vagyunk teológusok?
– Karner Károly emlékére 2

Szabadi Sándor: Emlékezés Ravasz Lászlóra
halálának negyedszázados évfordulóján 3

TANULMÁNY

Dóka Zoltán: Mi az egyház feladata? 10

KELENFÖLDI ESTÉK

Vári Krisztina: Boldogok a szelídek 18

Németh Mihály: Boldogok, akik éheznek és szomjaznak
az igazságra 19

iff. Fabiny Tibor: A reformáció aktualitása 22

KÖNYVISMERTETÉS

id. Magassy Sándor: Kincs cserépedényben – Gondolatok
a „Nem voltam egyedül” II. kötetével kapcsolatban 33

POSTÁNKBÓL 37

SZERKESZTŐI ÜZENETEK 39

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 40

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 45. szám – 2000. TAVASZ

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-439-381)

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 1-403-28-07)

A szerkesztőbizottság tagjai: D. Dóka Zoltán, Ittész János, id. Magassy Sándor

Szerkesztőség: 9024 Győr, Liezen-Mayer u. 41.

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskay út 10.

Postacím: 1163 Budapest, Bodnár u. 29.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör,

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: FÉBÉ Bt.

Felelős vezető: Tóth Béláné

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Ordass Lajos

Húsvét: fordulópont

*Óli, balgatagok és restszívűek mindazoknak ellívésére,
amiket a próféták szoltak! Avagy nem ezeket kellett-e
a Krisztusnak elszenvednie és úgy menni be
az ő dicsőségébe!*

Lukács 24,25–26.

Uram!

Ha Nagypénteken befejeződött volna életed, akkor ez a Te vereséged kihatott volna minden követődre. Nagypéntek hatásai ezek: Júdás öngyilkossága, Péter keserves könnye, a tanítványok megfutamodása, vigasztalan szomorúság, amint az kiült a két emmausi vándornak az arcára is. Nemcsak a Te tanításod erőtlenedett volna meg, hanem a próféciaik is hitelüket veszítették volna.

Föltámadásod a fordulópont.

Hírét még a hozzád legközelebb állók is nehezen fogadták el. Csak amikor meggyőződést szereztek föltámadásod valóságáról, amikor lehetetlenség volt ezt el nem hinniök, akkor ragyogott föl előttük teljes fényében a Te dicsőséged. Akkor tudtak a győzelmes keresztyénség hírnökeiként elindulni bizonyágtévő útjukra.

Uram!

Föltámadásod tényéhez való viszonyomon fordul meg az én keresztyénségem értéke is. Ha efelől tagadóvá tenne engem a kételkedés, akkor értékelen holmi-ként el is hajíthatnám, amit keresztyén hitemnek gondoltam. Én azonban élön tudlak magam mellett – föltámadott Uram –, ezért győzelmet ígérő csatába vonulhatok a bűn ellen és nem rettegtem a halál.

* * *

*Jézus, Megváltónk sírba szállt,
Bűnünkért hullott vére,
Ámde levert poklot, halált
Harmadnap reggelére.
Ezen örvendezhetünk,
És dicsérhetjük Istenünk.
Zenghet a halleluja!
Halleluja!*

*Nagy örömmel vigadozzunk
Jézusunk győzelmeiben!
Feltámadott a mi Napunk
Tündöklő, tiszta fényben.
Kegyelme a napsugár,
S ha szívünk beragyogta már,
Bűn éjjelének vége!
Halleluja!*

(215. ének 1. és 5. verse)

Gömöry József

Miért vagyunk teológusok?

Karner Károly emlékére

Karner professzor úr töltötte be soproni teológiánkon ifjúsági körünk falu-szemináriumának tanárelnöki tisztét. Mint igazi tudós, a tudományos lelkiismeretesség hitvallója, nem elégedett meg a jelenléttel, hanem alaposan tájékozódott szociológiában, szociográfiában s a határtudományaikban, amint ez kitűnik könyveiből és más írásaiból is.

Az egyik 1938-as tavaszi ülésünkön egy tagtársunk a hazai birtokviszonyokról tartott előadást. Mikor az egyházakra nézve nem éppen kedvező részhez ért – bár nekünk evangélikusoknak nem voltak nagybirtokaink, csak papi és kántori földjeink –, megállt és zavart tanácsstalansággal nézett professzorunkra.

Karner professzor úr meglehetősen szangvinikus ember volt. Hamar elvesztette türelmét kollokviumokon és vizsgákon is, ha a felelő „kolléga úr” nem tudott, vagy rosszul tudta az anyagot. Am, soha nem láttam olyan felindultnak, mint ekkor. Felugrott székéről, s indulattól elfúló hangon, a padok elé állva ezt mondta:

„Uraim! Mi azért vagyunk teológusok, hogy az igazságot képviseljük! Akkor is, ha az nekünk kellemetlen, akkor is, ha az nekünk fáj!”

Visszaült a helyére, tagtársunk pedig megkönnyebbülten folytatta előadását.

Igen: ezért vagyunk teológusok. Hogy az igazságot (alétheia és dikaioziné, azaz veritas és iustitia) képviseljük. Akkor is, ha az nekünk kellemetlen, akkor is, ha az nekünk fáj.

Igen: ezért vagyunk teológusok.

*A böjti úton nagypéntek és húsvét felé tartva,
folyóiratunk Olvasóinak szeretettel kívánunk
áldott ünnepvárást, elmélyült csendet,
hitbeli megerősödést, és a megfeszített és feltámadott
Jézus Krisztus kegyelmében gazdag ünnepeket.*

A Keresztyén Igazság szerkesztőbizottsága

Szabadi Sándor

Emlékezés Ravasz Lászlóra* halálának negyedszázados évfordulóján

Ha arra gondolok, hogy negyedszázada már nincs közöttünk: emléke mégis tiszta színekben ragyog lelki szemeim előtt, hálát adok Istennek azért, hogy közöttünk járt és tanított – nemcsak tudományra, de személyes példájával keresztényi életre is. Kődös téli estén meglevenedik a múlt: az emlékezet felidézi az előttünk elmentek alakját, és meglevenítő közösséget teremt azokkal, akik a küszöbön már átléptek egy rendezett világba. Emlékek idézése közben igazolódik a költő szava: „ami már régen elmúlt, nagyon régen, /Összeszededetik, sorra elregélik./ Akitől nincs messze az élet határa, /Nem előre szeret nézni, hanem hátra.” (Petőfi: A téli esték). Az emlékek visszapillantó tükre mégis az előrejutásban segít újra és újra, mert *élni tanít*. Így mondhatjuk valakiről, hogy *elevenen* él emlékezetemben. Tegyük hát rendbe a múlt széttöredező képeit, hogy álljon össze egy képpé, töredékekből egésszé.

Első emlékeim Ravasz Lászlóról a családi körbe visznek vissza: a 40-es évek első háborús esztendeinek elrémitő hírei az „összeboruló félelem” óráiban vettek démonian bénító hatásukból a vasárnapi rádiós istentiszteletek hallgatására összegyűlt családunkban, amikor az Igét ő hirdette. Nem véletlen az, hogy a „fordulat” előtti és utáni években, mikor a démonok más irányból rohamozták életünket – az egész magyar társadalom életét –, megtaláltam minden vasárnap az Eötvös Collégiumból a Kálvin térre vezető utat: ugyanaz az Ige szólt és tartott meg harcaimban, bátorított, vigasztalt és erősített. Ő hirdette ott akkor az Igét még egy ideig... Személyes hatásának varázsa alá később kerültem mint teológiai hallgató: homiletikai (igehirdetési) gyakorlatot vezetett akkor a budapesti Teológián mint nyugalomba kényszerített püspök – egy ideig, míg az egyházunkat mindinkább hatalmába kerítő Gonoszság itt is el nem zárta útját. A kétórás gyakorlat első felében valamelyik tiszteletes úr mondta el prédikációját, s utána Ravasz László bírálta meg a beszédet, fejtette ki a textus homiletikumát. Nemcsak fejtegetéseinek tartalmi gazdagsága, stílusának szépsége lepett meg bennünket, hanem a nagy embernek őszintesége és alázata; egyszer egyikünknek a textusa arról szólt, hogy az efézusbeliek még csak azt sem tudják, hogy „vagy-on-é Szentlélek”. Ravasz a katedra mellett ült és hosszan nézett ki az ablakon, odakinn csendes őszi eső permetelt, de ő nem a Köztelek utca sivárságát látta; talán valami máson gondolkodott el, amikor a textushoz még hozzáfűzte: „Igen, az efézusbeliek nem tudták vagy-on-é Szentlélek. Az én püspökségem idején is volt sok minden, akadémiai tagság, felsőházi tagság, csak éppen Szentlélek nem volt...” Olyan lett ő a szemükben egyszerre, mint Villon apát:

*„Emlékszem: mindig az ablaknál állott,
s elfordítva tőlem mély szemét,*

* R.L. Bánffyhungadon született 1882. szeptember 29-én, meghalt Budapesten, 1975. augusztus 6-án.

*úgy nézett szét az udvaron a pállott
üroegen át, hol lim-lom és szemét
közt gyöngyöket fogott a levegőben,
aztán megfordult, s úgy mellékesen,
félhalkan és úgy félig elmenőben
marokkal szórta őket énnekem."*

(Villon: A Testamentum XV. Ford. Faludy György)

Ravasz Lászlóval később újra kapcsolatba kerültem, nemcsak 1956-ban a Megújulási Mozgalom idején, hanem egyházi szolgálatból való kilépésem után is. Szilády Jánosról írt tanulmányomat szeretettel bírálta meg, s buzdított, hogy Szilády tragikus sorsát szépirodalmi formában is próbáljam meg feldolgozni. Kéziratos bírálatát ma is őrzöm, s ennek sorai közül is feltűnik annak a nagy embernek az alázata, aki be meri vallani, ha valami elkerülte a figyelmét a szakterületén belül: „Ez a dolgozat felfedezi Szilády Jánost a mai és holnapi generáció számára. Szilády Jánost a magyar református egyház elfelejtette mindjárt halála után és ennek nagy kárát vallotta. Mély sajnálkozással vallom meg, hogy én is inkább a feledők táborába tartoztam.” (Leányfalu, 1961. VII. 25.) Ravasz Lászlónak köszönhetem azt is, hogy 1964-ben egy oxfordi tanulmányút idején a skót református egyház vendége lehettem Iona szigetén. Ravasztól kaptam hozzájuk ajánlólevelet, személyesen Mr. Alex Kinghez, aki hosszú éveken át volt a Skót Misszió vezetője Budapesten, és jól megtanult magyarul. Ő egyik beszélgetésünk alkalmával megjegyezte: „Azt hiszem, a századnak két nagy embere volt: Churchill és Ravasz László.” Arra gondoltam akkor, hogy „most úgy él közöttünk leányfalusi magányában – és él és dolgozik! – mint akit élve eltemettek.”

Valóban olyan magány szakadt rá, mint akit élve eltemettek. Fájlalja, de nem panaszkodik, amikor egy másik levelében (62.I.15.) korlátozott munkalehetőségeire utalva megemlíti: „En már nem tudok ennek itt az Antarktiszon utánajárni.” Ravaszt leányfalusi magányában meglátogatni politikailag – és egyházpolitikailag is! – kockázatos dolog volt. Számtalan egykori tanítványa vállalta a kockázatot, olyanok is, akik egyházi, lelkészi tisztséget töltöttek be. Az én akkori kecskeméti világomból az ő meglátogatása leányfalusi otthonában mindig ajtónyitás volt egy tágabb világra – a fojtogató politikai légkörben: lélegzetvétel. Kilépést jelentett ez dolgozószobám zárt világából és a korabeli egyházi vezetés „jóakaratából” önként vállalt hivatásbeli száműzetésből egy olyan világba, ahol tárgyilagos kritika atyai szeretettel párosulva együtt járt. Vonzott nemcsak tudása, hanem a személyéből áradó erő is – a hitnek az az ereje, melyről későbbi időben ezt írta: „Szerettem a magam útján járni s nem éreztem elhagyatottnak magam, ha véleményemmel egyedül maradtam.”¹⁾ Úgy érzem, mintha ez is szellemi örökségül jutott volna nekem...

Írásaimat nagy szeretettel és további munkára serkentő útmutatással bírálta meg, kritikáját bearanyozta humora és számtalan esetben a derűs önirónia. Ma is őrzöm azt a levelet (Lf. 964.X.10.), melyben Milton Elveszett Paradicsomának magyar- és világirodalmi hatásáról írt dolgozatomnak szélesebb távlatot nyitott. Tanúskodjék itt ez a levél kritikájának szingargdagságáról: „Kedves Barátom,

1) Ravasz László: Emlékezéseim. Bp. Zsinati Sajtóosztály, 1992. 121. p.

köszönöm, hogy elküldted a dolgozatodat. Nagyon jónak találom, csak sajnálom, hogy annyira tömör. Az az érzésem, mintha kivonata volna egy meg nem írt, nagyobb műnek. Biztatlak, hogy ezt a nagyobb művet okvetlenül írd meg. Abban aztán szélesebben összehasonlítod a magyar művelődésre tett angol és francia hatást, s dokumentálod, hogy az *igazi* haladás angol hatás volt; francia csak a forradalmi radikalizmus. Az is kiderül, hogy Miltonnak inkább a politikai iratai hatottak, s nem a művészi alkotása. A Gottsched-Bodmer vita centrális helye megmarad. – Egy részletkérdésben megkérdőjeleztem a felfogásodat: a hierarchia, a csúcán a püspökkel, „remained practically unchanged.”²⁾ Ami püspöki hatalom a református, vagy lutheránus „primus inter pares” kezében megmaradt, az úgy hasonlított a katolikus püspök hatalmához, mint – Spinoza hasonlatával élve – a földön ugató kutya a Canis csillagképhez. Megmaradt az egyház földesúri függése, de ebben a püspök alig jelentett többet, mint egy alkalmazkodó, vagy akadályozó *eszközt* a földesúr kezében. Majd egyszer elbeszélgetünk erről a dologról. – Kéziratodat köszönettel és tanulsággal visszajuttattam. – „Szegény háztól ösztövéér bárány” – mondta Geleji Katona István. Ilyen ösztövéér bárány ez a kép is³⁾, amelyet szeretettel küldök. Egyéb érdeme nincs, minthogy mégiscsak inkább hasonlít rám, mint máshoz. – Szeretettel üdvözlől R. L.”

Nem hallgathatom el, hogy egyéniségének színgazdagságából különösen három vonást tartottam szellemi világunk felszabadítására igen hatékonyaknak. Írásaiban, beszédeiben tudott olyan atmoszférát teremteni, melyben a történeti valóság meglevenedik és az igazság hordozójává válik. Nem a fanatikusok, nem a sértettek, nem a rajongók, nem a filozófusok igazságává, hanem annak az egyetemes emberi szellemnek az igazságává, mely az élet fogó napjaival egyre nő, s amelynek jellemzője az *elnézés* (ahogy ezt a szót Thomas Mann a megbocsátó megértés értelmében használja: Nachsicht), a *türelem* (ahogy ezt a II. Helvét Hitvallás záradékában találjuk: „készséggel elismerjük az igazát annak, aki minket valami jobbra tanít...”⁴⁾) és a *humor* – mindez együtt a Bibliában bölcsességgnek neveztetik. Modern változatát Umberto Eco híres regényében (Der Name der Rose) így fogalmazta meg: „Talán csak egy a teendő végül is, ha az embereket szeretjük: az igazsággal felderíteni őket, magát az igazságot mosolyra bírni; megtanulni, igazság iránti beteges szenvedélyünkötől megszabadulni.”⁴⁾ Ravasz nem ismerhette ezt a megfogalmazást, de vallotta és élte. *Elnézést* gyakorolt ott, ahol személyét érte sérelem, *türelem*t gyakorolt ott, ahol az egyházak közötti jóviszony ezt megkívánta, és a *humor* az önévelés és nevelés, az önkritika és kritika ösztönzője lett nála. Ezzel tudott felemelni, vagy lesújtani, mindenképpen kijózanítani még a sebet ejtés árán is. Egy lelkeszi konferencia hozzászólói közül egy kevésbé okos hozzászólónak csak ennyit mondott: „Gyula, te olyan okos vagy, mint amennyire én ravasz vagyok!” Epigonja is akadt az említett homiletikai gyakorlatokon, közülük kettő is vezető egyházi ember lett később. Az egyiknek, aki főként virágos stílusában szerette volna követni az ighirdetésben, végül csak ennyit mondott: „Sándor, engem az egyháztörténetben majd úgy fognak emlegetni, mint Sz. Sándor nagy elődjét!” Nem tudom a másiknak mit mondana ma, ha egyházkormányzó-i türelemből és bölcsességből vizsgáztatná?! Egyet azonban

2) Oxfordi tanulmányutam eredményeként angolul megírt dolgozathoz idéz Ravasz.

3) Kérésemre fényképet küldött magáról, nekem dedikálva.

4) Eco, Umberto: Der Name der Rose. München, Carl Hanser Verl. 1982. S. 624.

tudok, ha az ő idejében került volna sor egyetemalapításra, akkor az nemcsak református, hanem közös protestáns, református és evangélikus egyetem lett volna! A protestáns egységről maga így vall⁵⁾: „Én pályám kezdetén, 1909-ben a jubileumi Kálvin-évben alapos Institutio-tanulmányokat végeztem; utána *Doumerge Emilnek*⁶⁾ nagy Kálvin-opusán vergődtem át. *Mott János*, a methodista even-gélizátor hatására megtértem, s könyvem, a *Homiletika* írása közben teológiai álláspontom megszilárdult, ami a huszas évek végén *Barth-Brunner* reformátori teológiájára elmélyült. Magamat református teológusnak tartom. Ezért tudom, mi bennem a protestáns és mi bennem a keresztyén, mert a protestantizmus a keresztyénség egyik történeti formája, a kálvinizmus (éppúgy, mint a lutheriz-mus) pedig minősített protestantizmus. A felvilágosodottság korának általános liberaliselegyes kultúrprotestantizmusából pályám folyamán két élesen különbö-ző és egymáshoz mégis meglepően hasonló egyházprofil alakult ki: a reformá-tus és evangélikus arcél. Mind a kettő a maga hitvallásából táplálkozik, sajátos történeti jellegét éli s azzal ajándékozta meg a világot, ami benne sajátosan egyéni. Ez a konfessionális vonás nem lehet szembe fordulás, egymás igazságá-nak lebecsülése, hanem két öntudatos személyiség testvéri viszonya. Az, hogy ez a viszony egyszersmind többségi és kisebbségi kérdés, mind a kettőt még több gyöngédségre, bizalomra, őszinteségre, felelősségre és a családi egység még szí-vósabb ápolására kötelezi. – Nagy ajándék volt számomra, hogy ezt *Kapi Béla* éppúgy látta és akarta, mint én. Vele és családjával a legbensőbb barátságban éltem... *Raffay Sándor* már más lelkipásztori típust képviselt, mint *Kapi* és én... Nagyon becsültem *Raffay*ban az őszinteséget, a bátorságot, az akaraterőt és az önbizalmat. Persze minden erő kísértéssel jár. Mindig hálásan éreztem irántam való szeretetét és jóindulatát.”⁷⁾ Másutt: „Az evangélikusokkal a viszonyunk változatlanul jó volt. *Kapi Bélával* a barátság a régi, meleg, testvéries. *Ordass Lajos* püspök, *Raffay* utódja, hidegebb természet mint elődje, de szava aranyfedezettel bír.”⁸⁾ Egyébként az *Ordass Lajos* ellen indított bírósági eljárásban *Kardos János* ügyvéd, *Ravasz* püspök kerületi főgondnoka képviselte bátran a védelmet, ami végül *Kardos* politikai diszkreditálásához vezetett „nem testvéri” indulattól fű-tött református egyházi vezetők közreműködésével... Ennek árnyékából kellene ma kilépnie a két testvér-egyház vezetőségének – sok egyéb testvéri teendő mellett...

A XIX. században még erősen hittek a fejlődés – visszaesés nélküli – lineáris megvalósulásában, különösen *Hegel* filozófiai történetiszemlélete nyomán. Ennek a századnak – melynek most mondunk búcsút –, a XX. századnak köszönhetjük azt, hogy a hegeli történetiszemlélet idealista és materialista formája két világhá-ború és két politikai rendszer brutalitásának kijózanító hatása alatt összeomlott. Nem azért, mintha a kijelentés- és üdvtörténet valóságába vetett hittünk rendült volna meg, hanem azért, mert a hegeli szemlélet egyik formája sem számolt az emberi természet eredendően bűnös, vagyis ambivalens mivoltával: a Rossztól nem a fejlődés szabadjárta meg az embert, hanem *Isten új teremítése a Krisztusban*, akiről az Ő egyháza vagy bizonyosságot tesz – vagy sok egyebet csinál, csak éppen erről a

5) Ravasz L.: l.m. 207. p.

6) In: Ravasz: l.m. Jegyzet 135.

7) Ravasz L.: l.m. 207–208. pp.

8) Ravasz L.: l.m. 327. p.

rendelés szerinti hivatásáról feledkezik meg. Ravasz László élete egyházvezetői szinten egyházának külső és belső életével annyira egybefonódott, hogy a történelem nagy fordulójánál megértette: világunk és benne az egyház Isten ítélete alá került. Ebben a felismerésben sok más hittestvére között még *Bereczky Alberttel*, későbbi hivatali utódjával is osztozott. Amiben nem osztozott, az teológiai síkon az egyház prófétai szolgálatának az értelmezése volt és etikai síkon a konzekvenciák levonása. Ravasz Bereczkyvel együtt hitte és vallotta, hogy nagy mulasztások terhelik a magyar református egyházat is a polgári rendszerrel való szimbiózisáért, a prófétai szó kimondásának elmulasztásáért a társadalmi és politikai kérdésekben. Ravasz erről így ír: „Lassanként lélekben eltávolodtam legjobb barátaimtól és legbensőbb munkatársaimtól: Bereczkytől, Victor Jánostól, az ébredés vezetőitől. Lényeges eltérés közöttünk az egyház prófétai tisztéről vallott felfogásban mutatkozott. Én követeltem és gyakoroltam az egyház prófétai tisztét, lehet, hogy most jobban, mint a Horthy-korszakban. Ők azt mondták, hogy az egyház a Horthy-korszakban eljátszotta a prófétai tiszt jogát. Én azt feleltem, a prófétai tiszt elsősorban kötelesség, s ezt nem lehet „eljátszani”, legfeljebb elmulasztani; s ha a múltban elmulasztottuk volna, annál több okunk van arra, hogy most bűnbánatunk után ne mulasszuk el. Különböztet megelégszem, ha egy kis hányadát teljesítik most annak a prófétai szolgálatnak, amit én megtettem *akkor*... Lényegesen különbözőt felfogásunk a bűnbánatról, az egyéni és közösségi megtérésről, a metanoiáról. A *mutatio moris* (erkölcsi megváltozás) terén volt a nagy eltérés. Én értettem alatta a hitben és engedelmisségben való megújulást, az evangéliumi demokráciát, radikális krisztusi szocializmust s ezen elvek alapján függetlenségből fakadó, jóindulatú kritikával párosult, de szűkség szerint bátor ellenállásra is vállalkozó magatartást az új világ megépítésében. Bereczky a hit és engedelmesség követelményét éppúgy vallotta, mint én, de azt a gyakorlati magatartást vonta le: oda kell mennünk, ahova visznek, s mi eljátszottuk a jogunkat a prófétai kritikára, s nekünk nem lehet más feladatunk, mint a hálás és abszolút engedelmesség a hatalomnak. Ő jónak tartotta azt az állapotot, ami felé sodortattunk, én végkifejlődésben aggasztónak.”⁹⁾

Ravasz püspöki tisztségéről való lemondásának mérlegelésénél két szempontot kell figyelembe venni: az etikai és politikai tényezőket, melyek az ő esetében is a valóságban egymással összefonódott dialektikus egységben jelentkeznek. A lemondáshoz vezető úton a külső politikai nyomás egyre erősödött egészen a *Rákosi Mátyással* való személyes beszélgetésben kifejezésre juttatott fenyegetésig. Akik egyházi részről ennek a nyomásnak engedelmes eszközei voltak és akartak lenni, közvetlen Ravasz munkatársi köréből adódtak számos politikai pályafutásra beállított aspiránssal együttműködve: közvetve ezek segítették megérni Ravasz lelkében a belső döntést: „Kényszerítés volt-e lemondásom – döntse el magára nézve az olvasó. Én azt mondom, *nem*, mert nekem *szabad* volt a felszólításra nemet mondanom s vállalni a legalább 15 évre szóló börtönbüntetést. – Inkább okos voltam, mint erős.”¹⁰⁾

1948. május 11-én ott voltam mint teológiai hallgató azon az egyházkerületi közgyűlésen, ahol Ravasz utolsó, 27. püspöki jelentése elhangzott, és a többiekkel együtt megrendülve vettük tudomásul a lemondás tényét – a búcsú könnyeivel

9) Ravasz L.: I.m. 329–330. pp.

10) Ravasz L.: I.m. 344. p.

szemünkben. Éreztük, hogy vele együtt egy egész korszak búcsúzik és kezdődik egy másik, melynek árnyait csak sejtettük – de elképzelni sem tudtuk a mélységet, amely felé egyházunk hajója majd lesüllyed. Ravasz búcsúszavai mégis eszünkbe juttatták egyházunk nagyjainak emlékezetes szavát: „Fluctuat nec mergitur”: „Tudom, hogy tetteinkért felelősséggel tartozunk a történelemnek és felelősséggel tartozunk Istennek. A történelem ítéletét felemelt fővel várom, Isten ítéletét arcra borulva hordozom abban a reményben, hogy irgalmas lesz hozzám. Azért, Aki énértem is meghalt a kereszten. Ő „azért jött a világra, hogy megtartsa a bűnösöket, akik közül első vagyok én. De azért könnyörült rajtam, hogy Jézus Krisztus bennem mutassa meg legelőbb a teljes hosszútűrését, példa gyanánt azoknak, akik hiendenek benne az örök életre.” (I. Tim. 1,15/b–16.) Szívemet mérhetetlen hála tölti el, hogy *szabad* volt szolgálnom. Megköszönök minden jó szót, segítséget, meleg pillantást, minden imádságot. Megköszönök és megáldok minden sebet, amit kaptam; megkövetek mindenkit, akit megbántottam, s derült szívvel elmegyek az én hű és örök Gazdám békességébe.”¹¹⁾

Ismételtem: Ravasz László élete egyházvezetői szinten egyházának külső és belső életével annyira egybefonódott, hogy a történelem nagy fordulójánál megértette: világunk és benne az egyház élete Isten ítélete alá került. De feltétlen hitt abban, hogy az ítélet nem népünk és egyházunk megsemmisítésére, hanem éppen megmentésére irányul. Így értette meg történelmünk másik nagy kihívását az 1956-os népi-nemzeti felkelés idején. Vállalta – míg a törvényes rend helyre áll – az egyház kerületi szinten történő ideiglenes vezetését, és rádiószózatban fordult híveihez és népéhez 1956. november 1-jén: „A magyar református egyház csodálattal és hódolattal adózik a nemzeti felkelés hőseinek: diákoknak, munkásoknak, katonáknak, férfiaknak és nőknek, akik erkölcsi felszabadulásunk győzelmét vérük hullásával kivívták. – Anyai fájdalommal siratja el a hősi halottakat: minden magyart, aki életét adta ebben a küzdelemben, s vére árán még drágábbá tette mindnyájunk számára a magyar szabadságot... – A magyar református egyház büszke arra, hogy ez a forradalom tisztá volt és a nemzeti becsület védelme alatt állott. Nincs hőbb imádsága, mint hogy az is maradjon! – Bűnbánattal valljuk meg, hogy az egyház, mint földi intézmény, kényszerűségeen felül is engedte magát megkötöztetni a vele halálos ellentétben álló politikai hatalom erőszakától és cselekvéseitől, s emiatt örökkévaló lelki céljainak szolgálatában is kárt vallott. Most éppen azzal foglalkozik, hogy ezeket a kötelekeket lehányja magáról. – Kéri a lelkipásztorokat, hogy legyenek népünk élő lelkiismerete. Mint az Íge hű sáfárai, tisztán és bátran tolmácsolják Isten irgalmas üzenetét, vigasztalásul, feddésül és világosságul. Kérjük a presbitereket, mint magyar népünk, s különösen a falu társadalmának demokratikus úton kiválogatott elitjét, hogy a nemzeti egység, társadalmi igazságosság és a testvéri szeretet szolgálatában példaadón elöl járjanak. A nemzeti egység mindent átfogó keretében építsék a keresztyén egyházak és hívő lelkek szolidaritását, különös tiszteletben tartván mindenkinek meggyőződését és lelkiismereti szabadságát. – A forradalomnak nemcsak a reakció az ellensége, hanem az anarchia is. Még gondolni se merjen senki az elmúlt korszakok rendszereinek visszaállítására! A forradalom vívmányainak megőrzése és továbbfejlesztése, hibáinak megigazítása és igazságtalanságainak jóvátétele lehet egyetlen célunk. De ugyanakkor védekeznünk kell az

11) Ravasz L.: I.m. 349. p.

anarchia ellen is. Életfeltétel, létkérdés, hogy mielőbb helyreálljon a rend, a nyugalom. A bűnösök elfogása, elítélése az állami szervek és a független bíróságok feladata, és soha sem lehet az egyéni akció tárgya. – Mikor ostrom után a pincéből feljöttünk, a Kálvin téri templomban az első gyülekezeti istentiszteleten – akkor lótták a templomot Budáról, s a kitört templomablakokon besüvöltött a hóvihar – ez volt a prédikátor alapigéje: „Ne tévelyegjete, Isten nem csúfolthatatik meg. Valamit vet az ember, azt aratja is.” – Üdv azoknak, akik az igazság és szeretet magvetését végzik!”¹²⁾ Ez volt akkor sokunk számára a *profétai szó!*

A történelem lineáris fejlődésébe vetett XIX. századi hegeli tézist megcáfolták a XX. század eseményei: két ördögi politikai rendszer és totális államhatalom omlott össze szinte a szemünk láttára; egyiket elsöpörte a II. világháború, a másik magától, erőszakos beavatkozás nélkül összeomlott. A Dániel könyvéből tudunk ilyenről: „Te látod, oh, király és imé egy nagy kép; ez a kép, mely hatalmas vala és kiváló az ő fényessége, előtted áll vala, és az ábrázata rettenetes volt. Annak az állóképek feje tiszta aranyból, melle és karjai ezüstből, hasa és oldalai rézből, lábszárai vasból, lábai pedig részint vasból, részint cserépből valának. Nézed vala, amíg egy kő leszakada kéz érintése nélkül, és letöré azt az állóképet vas- és cseréplábjairól, és darabokra zúzá azokat.” (Dán. 2,31–34.) Nemcsak a fejlődés nem követi a kiszámíthatónak tűnt lineáris utat, de a történelmi események sem igazodnak a futurológia sejtéseihez – más törvényt követnek – semmiképpen nincs öntörvényszerűségük. Dániel ezt a kijelentést ismerte fel: *a kéz érintése nélkül leszakadt kő mögött egy Magasabb Kéz érintése van; a Teremtő és Újjáteremtő Istené.* Mégis reményteljes emberi történelmünk vége – az út nem a káoszba torkollik, hanem Isten eljövendő országába: „Támaszt az egek Istene birodalmat, mely soha örökké meg nem romol, és ez a birodalom más népre nem száll át, hanem szétzúzza és elrontja mindazokat a birodalmakat, maga pedig megáll örökké.” (Dán. 2,44.) Ravasz László XX. századi történelmünknek ezt a megrendítő, mindenképpen eschatologikus eseményét már nem érte meg, amikor *egy kő leszakadt kéz érintése nélkül, és letörte az állóképet vas- és cseréplábjairól, ő már annak a Birodalomnak a polgára lett, mely „megáll mindörökké”.* Ha magasba ívelő emberi pályájára gondolok és arra az életútra, melyet a magasból a szenvedések útján a magány mélységeibe tett, eszembe jut Dickens „Nagy várakalmak” c. regényének nagy záró jelenete. Bírósági tárgyalás van, harminckét szökött fegyenc vár az ítéletre, a halálos ítéletre, melyet ki is mond a bíróság. De egyszerre kiderül a borús ég, és égi fény csóvjája köti össze a harminckettőt a bírósággal: „A nap egyszerre besütött a bírósági tárgyalóterem nagy ablakain, és áttört és megtört az üvegablak esőcseppjein, és fényből széles hidat emelt a harminckettő és a bíró fölé, összekapcsolva őket, és talán valakit arra emlékeztetett a tárgyalás hallgatóságában, hogy mindegyik teljes emberi egyenlőségben lép majd a nagyobb Ítélszék elé, ahol minden dolgot ismernek, és nincs tévedés. Egy pillanatban egy arc körvonalai jelentek meg a fényben, és az elítélt így szólt: „Uram, a halálos ítéletet a Te kezedből már elvettem, de meghajtom a fejemet a ti ítéletek előtt” – és azután leült.”¹³⁾ Talán Dickens itt arra a Krisztusra gondolt, aki mindnyájunk halálos ítéletét magára vette – és ez az evangélium, a kegyelem...

12) In: Reformáció I. évf. 1. sz. 1956. nov. 4–10.

13) Dickens, Charles: Great Expectations. London, Chapman, 1880. 417. p.

Mi az egyház feladata?

(Elhangzott – volna – a Pest megyei Lelkészi Munkaközösség
1963. szeptember 18-án tartott ülésén. – Korreferátum)

*A mondanivalójában ma is időszerű és eszméletető dolgozat
felolvasását annak idején az esperes azzal a megjegyzéssel til-
totta meg, hogy szerzője érdekében nem engedi azt felolvasni.
Szomorú adalék legújabb kori egyháztörténetiünkhez!*

A szerkesztő

Dolgozatom csupán hozzászólás az „Egyház és világ” c. előadáshoz. A téma annak csak egy részlete. Mégsem önkényesen választottam. Hiszen az egyház és világ összevetésénél végül is ez számunkra a legdöntőbb kérdés: miért van az egyház a világban, mi dolga itt, mire rendeltetett?

I. Bevezetés

A történelem útján, ahol élete folyik, mindig új szituációkban találja magát az egyház. És minél nagyobbak a történelem hullámverései, annál sűrűbben és alaposabban kell ezt a kérdést felvetnie.

Nem szorul bizonyításra, hogy ma az egyház szerte a világban és speciálisan itt Magyarországon sok tekintetben új helyzetben él. Hogy ez a helyzet miben új és miben nem az, erre külön nem térhetek ki egy korreferátumban. Csupán összefoglalóan állapítjuk meg, hogy a világ – a mi mai világunk is – minden szituációváltozás ellenére Isten világa, és ugyanakkor Isten ellen lázadó, Isten elől menekülő világ, amelyben a sátán is munkálkodik. „Az egész világ a gonoszság hatalmában vesztegel” – mondja János első levele (5,19) – és e tekintetben nincs és nem is lesz változás az ítélet napjáig. A mai szituáció mindenestre új, s ezért kérdésfelvetésünk aktuális és fontos. Új helyzetben a világ mindig új színben, új megvilágításban tűnik fel, s az ilyen színváltozások közben az egyház szeme sokszor káprázni kezd. Ez történik ma is.

De éppen ezért az egyháznak, ha feladatát újra tisztázni akarja, nem szabad az új színekben feltűnő világra merednie, és a látványtól megittasulva vagy megrettenve, a politikai befolyás kínálókozó lehetőségei után nyúlania, vagy éppen ellenkezőleg, megkeresnie azt a félreeső kis sarkot, ahol az új szituációban meghúzódhat. Ez a világra meredő magatartás mindig kísértése az egyháznak, és mindig tévútra is vezet. Vagy hamis aktivitásba sodorja, vagy megbénítja. A hamis aktivitás esetén pl. mindig arról van szó, hogy az egyház az új helyzethez mérve keresgéli a lehetőségeket a munkálkodásra azzal a céllal, hogy bizonyítsa a világ előtt a maga szükségességét. Így jön létre a „modern egyház”, amely sokszor jó szándéka ellenére is csak torzója önmagának.

Amíg az egyház nincs tisztában létének értelmével és feladatával, addig hasz-

talan, sőt káros a világra néznie. Mint ahogy hasztalan nézegeti az autós a térképét, és ábrándozik az útról, amelyet meg akar tenni, ha előbb nem vizsgálta át az autót, van-e elég benzin, helyén vannak-e az alkatrészek, s egyáltalán üzemképes-e a kocsi. – Ha az egyház a fenti veszedelmeket el akarja kerülni, akkor mindenekelőtt önmaga felől kell tájékozódnia. Ha nem vizsgáljuk meg alapjaiban, hogy mi az egyház, akkor feladatát sem láthatjuk helyesen, mert az egyház feladata az egyház belső lényegéből adódik.

Mielőtt e kérdések közelebbi vizsgálatába fognáink, bocsássunk előre még egy szempontot. Az egyház a fenti kérdésekkel kapcsolatban csak teológiai választ kereshet és vehet komolyan. Az egyháznak a történelem útján sokféle hatása van. Aszerint, hogy speciális feladatát jól vagy rosszul végezte, ennek mindig jó vagy rossz nyoma maradt az emberiség életének különböző területein. Az egyház hatott mindig a politikai életre. De azért az egyház nem politikai képlet. Más és több annál. Hatott – nem kis mértékben – az emberi kultúra világára is. De azért az egyház nem kultúrintézmény. Más és több annál. Hatott a társadalmi és gazdasági élet alakulására is. De azért az egyház nem fér bele társadalmi, gazdasági rendszerek és törekvések kategóriájába. Más és több ezeknél. Hatott mindig az emberiség erkölcsi életére is. De azért az egyház nem egyszerűen erkölcsi nevelőintézet. Más és több ennél. Végül hatott az egyház az emberiség vallásos életére is, annak gyakorlatára és elméletére egyaránt. De azért az egyház nem egy a vallások és a vallásfilozófiai rendszerek között. Más és több ezeknél.

Az természetes és érthető, hogy a világ állandóan megpróbálja az egyházat ezekbe a kategóriákba beleerőszakolni. A világnak egyszerűen nincs más, az egyház számára megfelelő kategóriája, mert ha lenne, akkor maga is egyházzá válnék. Az egyház Isten kategóriájába tartozik Jézus szava szerint: „Az én országom nem e világból való” (Jn 18,36). Éppen ezért az egyháznak, ha tudomásul veszi is, hogy a világ miképpen kategorizálja és definiálja, sohasem szabad elfogadnia ezeket a definíciókat, még kevésbé ezek alapján tájékozódnia a világban való feladata felől.

II. Mi az egyház?

Az egyháznak azokat az alapvető vonásait keressük most, amelyek a történelem új helyzeteiben sem változhatnak meg anélkül, hogy az egyház lényege is meg ne változzék. Állítjuk tehát, hogy az egyháznak vannak történelemfeletti vonásai, ha azokat el is rejtik a történelem változásaival együtt változó vonások. Ellene mondunk minden olyan relativizáló egyházértelmezésnek, amely az egyházat mindenestül a történelem játékszerének tartja.

Kiindulásul állapítsuk meg azt, hogy az egyháznak sem az Újszövetségben, sem a hitvallásokban nincs egyetlen, kimerítő definíciója. Ez nem baj, sőt annak jele, hogy az egyház él. Kimerítően csak a halottakat lehet definiálni. Az Ágostai Hitvallás pl. két cikkben is választ ad a kérdésre. Az Újszövetség meg egyenesen halmozza a kifejezéseket és főként a képszerű meghatározásokat az egyházzal. (Pl. menyasszony, kicsiny nyáj, Krisztus teste, Isten házanépe, Krisztusban hívők, a világból kihívottak, választottak, tanúk, elküldöttek közössége stb.).

Van azonban valamennyi kifejezésnek két állandó vonása. Az egyik az, hogy e kifejezések azok között az emberek között, akikre vonatkoznak, nem tesznek különbséget semmiféle olyan szempontból, amely rájuk e világi életükben jellem-

zö. Társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális helyzetük, nemük, nemzetiségük, múltjuk nem jelent sem előnyt, sem hátrányt. „Nincs zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabad, sem férfi, sem nő...” (Gal 3,28).

A kifejezések másik közös vonása az – és ez a legfőbb –, hogy mindegyik középpontjában Jézus áll, mint aki az Isten kinyilatkoztatása, maga a testbe öltözött Isten. Az egyházban tehát mindenki ezzel az Istennel, az élő Jézussal van személyes kapcsolatban. Az egyház úgy jön létre kezdetől fogva máig, hogy valaki találkozik Jézussal, és vele személyes közösségre jut. Ez a találkozás és ez a személyes közösség Jézussal – ez az egyház legalapvetőbb vonása. Minden más feltételezi ezt. Az egyház tanítása, tagjainak egymással való kapcsolata, a világhoz való viszonya, a világban való feladata, mind ennek a gyümölcse.

Ez pedig azt jelenti, hogy hamis az egyházzról való minden olyan beszéd, amely az egyház lényegét eldologiasítja, elszemélyteleníti. Az egyház nem azonos tanokat valló emberek csoportja, nem valami közös ideológia érdekszövetsége, nem eszmei társulás, sőt egyáltalán nem valami emberi elhatározás szülötte. Az egyháznak nem úgy lesz valaki tagja, hogy előbb találkozik Jézussal és azután még külön elhatározza, hogy belép az egyház tagjai közé. Az egyház létrejötte nem külön aktus a Jézussal való személyes kapcsolathoz képest, hanem a Jézussal találkozó ember akarva-akaratlan tagja az egyháznak. Sokféle ember van itt együtt, de mind egyek abban és azáltal, akivel találkoztak. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyháznak nincs léte önmagában, és ezért értelme sincs önmagában. Léte, értelme egyedül az élő Jézusban van. Az egyház nem holt ereklyék őrzője, védelmezője, hanem az élő Jézus tanítványi serege.

III. Mi az egyház feladata?

1) *Az egyház szolgálja.* Az egyháznak Jézussal való kapcsolata nem futó találkozás, nem távoli ismeretség, hanem totális közösség. Benne Jézus egészen magának foglalja le egzisztenciánkat, annak minden megnyilvánulásával, szándékával együtt. Így is mondhatom: Jézus felszabadít a sátnál totális igénye és hatalma alól, és a maga szolgálatába von bennünket. Az egyház tehát szolgálja. De nem önmaga szolgálja, nem is a világ szolgálja, hanem Jézusé. Ez a szolgálat éppen ezért nem valami bárgyú meghunyászkodás és visszahúzódság. Nem szolgálalkúság, hanem éppen ellenkezőleg, egy állandó harc önmagunk és a világ visszahúzó erőivel szemben, hogy minél teljesebben legyünk Jézus szolgálói. A „szolgáló egyház” jelszava – ma sokszor halljuk e kifejezést – akkor válik hamissá, ha elhomályosodik a kifejezés célja, ti. az, akinek szolgálunk. Ha bármely irányban elszakad Jézustól az egyház szolgálata, azonnal elkezdődik az egyház szekularizációja. Ha önmagának kezd szolgálni, akkor többé nem Jézus áll a középpontban, hanem az egyháznak valamiféle e világi, immanens célja, hatalmi pozíciója, tekintélye, befolyása a világ immanens életére. Ha viszont az egyház a világnak akar szolgálni, akkor megint csak nem Jézus áll a középpontban, hanem a világ szándékai és céljai, amelyeket az egyház mintegy kiszolgál. Az egyház szolgálata csak akkor felel meg önmaga lényegének, ha az egyedül és kizárólag Krisztusnak való szolgálat. Az egyház Krisztus szolgálja, és nem lehet senki másé!

2) *Az egyház szolgálatának tartalma.* Ha az egyház valóban Krisztusnak akar szolgálni, akkor szolgálatának tartalmát is csak Krisztustól veheti. Tőle tanulhatja meg.

Mármost az egyház abban a sajátos helyzetben van, hogy akinek szolgál, az maga is Szolga. Ebed Jahve, azaz Isten szolgálja, aki azért jött e világra, hogy szolgáljon, és pedig úgy, hogy „életét adja váltságul sokakért” (Mk 10,45). Jézus tehát Istennek, Isten számára szolgál a világért. Szolgálatának tartalma a váltság, vagyis a szabadítás. A világot szabadítja meg a sátán szolgaságából Isten számára.

Ebbe a szolgálatba vonja bele Jézus az egyházat, az övéit. Hiszen az egyház maga is e szolgálat által lett világból egyházzá, vagyis szolgálatra felszabadított néppé. Az egyház szolgálata tehát azzal kezdődik, hogy elfogadja Jézus szolgálatát. Enélkül nem tud Jézusnak szolgálni. „Ha meg nem moslak, semmi közöd nincs ér hozzám!” – mondja Jézus Péternek. Jézus szolgálata szabadítja fel az egyházat, és teszi ugyanennek a szolgálatnak az eszközévé.

Ez pedig azt jelenti, hogy ugyanabban az egy aktusban, amellyel Jézus közösségbe von bennünket, szolgálatra is rendel. Az egyház létrejötte elválaszthatatlan feladatától. Jézussal közösségre jutni, az egyház tagjává lenni, és Jézus szolgálatába kerülni, – ez mindhárom egy aktusban történik. „Én választottalak titeket, és én rendelvelek, hogy elmenjetekek és gyümölcsöt teremjetekek” – mondja Jézus (Jn 15,16).

Mi tehát az egyház feladata? Nem az, hogy keresztyén-színűre fesse a világot. Sajnos, az egyház sokszor megelégedett és megelégszik ezzel a látszattal. Az egyház feladata más és több ennél. Az ti., hogy Jézussal való személyes találkozásra juttassa a föld népeit, hogy tanítvánnyá tegyen minden népet. Hallatlanul nagy igény ez! De nem az egyház igénye, hanem Jézusé. És ennek az igénynek a szolgálatára küldi Jézus az övéit a világba.

3) *Az egyház szolgálata és a világ.* Jézus valóban a világba küldi az egyházat, aminthogy ő is a világba küldetett. A kolostorok világmegvető légköre nem az egyházé. Azt nem Krisztus Lelke lehelte, hanem Platón idealizmusa. Az egyház helye a világ. Ide szól küldetése. Minden vonat rossz, ami nem ide hozza, hanem valami misztikus régióba emeli.

Csak hogy az egyháznak határozott és sajátos küldetése van a világban. Jézus nem nyaralni küldi az egyházat a világba. Nem szórakozni és szórakoztatni. Nem üzleteket kötni és meggazdagodni. Nem karriert csinálni, és azután pihenni a babérokon. Még kevésbé megneemtámadási szerződéseket kötni a világgal. Története során az egyház mindezekbe a csapdába beletévedt, és ezért van az egyháztörténetnek annyi szegyenfoltja mind a mai napig. Ha az egyház valóban azt teszi, ami a feladata, akkor munkája mindenestül a világért, a világ érdekében van, még akkor is, ha a világ ezt sokszor kétségbe vonja, mint ahogy Jézusnál is kétségbe vonta. Az egyház éppen akkor lesz világellenessé, amikor fel akar oldódni a világban, bele akar simulni és szürkülni a világba, és mint Péter a főpap udvarán, le akarja tépni magáról azokat a kötelékeket és jegyeket, amelyek elárlják Jézushoz való tartozását.

4) *A tanítvánnyá-tevés.* A Máté szerinti missziói parancs az egyház feladatát a tanítvánnyá-tevés szolgálatában jelöli meg (Mt 28,18–20). Ennél átfogóbb kifejezés nincs is az Újszövetségben az egyház feladatára nézve. Ebben benne van minden, amit Krisztus az övéitől elvár: az igehirdetés és a szentségek kiszolgáltatása, a testvéri vigasztalás és a közbenjáró imádság, a szeretetszolgálat és a

példás keresztyén élet bizonyosságtétele. Az egyháznak tehát minden életmegnyilvánulásával ezt a célt kell szolgálnia: embereket Krisztus tanítványává tenni! A tanítványá-tézés szolgálatában van az egyház feladatának az egysége. Az egyháznak mindenfajta szolgálatával az a dolga, hogy Jézus színe elé állítsa a világot, és a vele való közösségre hívja. Az egyház csak Jézussal járhat a világ útjain. Csak az ő nevében szólhat és cselekedhet. Csak olyan ajtón mehet be, amelyen Jézus is befér vele. Csak olyan asztalhoz ülhet le, amelyhez Jézus is odaülhet vele. Más ajtók előtt és más asztaloknál nincs mit keresnie. Ez nem azt jelenti, hogy a világnak az egyházzal való társalkodásban feltétlenül el kell ismernie és fogadnia Jézust. Nem a világ számára jelent kötöttséget Jézus jelenléte, hanem az egyház számára. Nem véletlen, hogy Jézus és az apostolok szavaiban oly sokszor hangzik az intés: „Ne szégyellj!” Az egyház egyik legnagyobb kísértése az, hogy szégyelli a világ előtt a poros lábú Názáretit.

Igaz, hogy az egyháznak néha nincs módja beszélni. Leintik, nem hallgatják, vagy éppen nincs hitele a szavának. Van ilyen helyzete az egyháznak, bár nem olyan gyakran, mint némaságunk mentésére állítani szoktuk. De még ilyenkor is megmarad a feladata: tanítványá tenni! Ilyen szituációban keletkezett pl. Jakab levele. Vagy erről van szó pl. 1Pt 3,1-ben: „Az asszonyok engedelmeskedjenek az ő férjüknek, hogy ha némelyek nem engedelmeskednének is az igének, feleségük magaviselete által ige nélkül is megnyeressenek!” Ez a cél: „hogy megnyeressenek!” Igével vagy ige nélkül, bármilyen módon, csak megnyeressenek! Milyen távol van e szavaktól a kibúvók keresése, és hogy lüktet bennünk a misszió magát emésztő sóvárgása: Krisztusnak megnyerni embereket!

És pedig mindenkit! Hiszen Jézus igénye mindenkire vonatkozik, s nála nem számítanak földi különbségek és sajátosságok. Ha szolgálata közben az egyház lemond bizonyos fajokról – pl. a négerekről vagy a cigányokról –, bizonyos társadalmi rétegekről vagy osztályokról, valamelyik korosztályról vagy bizonyos hivatáshoz tartozó emberekről – pl. a politikusokról, katonákról vagy a pedagógusokról –, akkor hűtlenné lesz magához a szolgálathoz, amelyet Krisztus bízott reá. A tanítványá-tézés mindenkire vonatkozó szolgálatában jut érvényre Jézus keresztyének világigénye: „azért halt meg mindenkiért, hogy akik élnek, ezután ne maguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és feltámadott” (2Kor 5,15).

5. Az *igehirdetés*. Mondottuk, hogy az egyháznak többféle feladata van a világban, de valamennyit egységbe foglalja az egyetlen cél: embereket Jézus tanítványává tenni! A különböző feladatok között mégis van egy, amely felette áll az összes többinek, s egyben alapja és forrása is amazoknak. Ez pedig az igehirdetés. Az egyház mindenekelőtt és elsősorban az igével szolgál a világban.

Az egyház tehát beszélő egyház. Erről sohasem mondhat le. Mi nem hatalmat, nem pozíciót kérünk és igényelünk a világban, hanem szót kérünk. Persze a szónak sokszor nincs hitele az emberek között. Ma különösképpen így van ez. Az egyház ennek ellenére nem némulhat el. Ha elveszett a szó hitele, vissza kell szerezni. Ennek pedig egyszerű az útja: nem kell hazudozni, hanem igazat kell mondani, ha kellemes, ha kellemetlen. Az emberi becsületnek világi mértéke is elég ahhoz, hogy az egyház szava újra hiteles legyen.

Mi az egyház mondanivalója a világnak? Isten ígéje. És pedig úgy, ahogyan Jézus hirdette, és ahogyan vallást tesz róla a Szentírás. Istennek pedig kétféle szava van a világhoz: a törvény és az evangélium. Az igehirdető egyháznak ez a

legfőbb hermeneutikai elve, amellyel a Szentíráshoz közelít, és amellyel az Írás mondanivalóját megszólaltatja. Igaz, hogy ez a megállapítás főként református oldalról, meg a történeti bibliakutatás néhány újracionalista irányzata részéről vitatott. De hiszen Isten ígéje maga is mindig vitatott volt, és ennek ellenére az egyház Jézustól kezdve mindig törvényt és evangéliumot hirdetett. Mindegyikre vessünk egy pillantást!

a.) A *törvény*, amit az egyház hirdet, nem ismeretlen mindenestül a világ előtt. Isten beleírta azt minden ember szívébe is. Ezen a szívbe írt törvényen alapul az emberiség egész társas élete. A család, az állam, a különböző hivatások rendje, a társadalmi élet jogrendje mind erre épül. Az egyház tehát egy olyan világban szólal meg, ahol Isten az egyházat megelőzve már előbb is szólt, munkálkodott és munkálkodik.

Mi tehát a törvény hirdetésében az egyház sajátos feladata? A legfőbb az, hogy úgy hirdesse a törvényt, mint *Isten* törvényét. Vagyis hogy felfedje a törvény mögött a Törvényadót. A világ ugyanis Isten törvényéből a legfontosabbat felejtette el: az 1. parancsolatot. Az egyháznak viszont éppen e parancsolat alapján kell az összes többit is hirdetnie. Pl. aki lop, az nem egyszerűen a társadalom vagy a megkárosított ellen vétkezik, hanem elsősorban Isten ellen, aki mindenkinél szívébe írta a lopás tilalmát, mint az emberi együttélés eredeti, teremtettségi rendjének alkotó elemét. Az egyháznak tehát a törvény hirdetésében is, mint minden más életmegnyilvánulásban is, Isten színe elé kell állítania a világot. E nélkül szava alaptalan moralizálássá lesz, vagy egyszerű visszhangjává a világ törvényhirdetésének.

Ehhez még azt is hozzá kell tennünk, hogy Isten a törvényhez ígéretet és fenyegetést is fűzött: a jótetést megáldja, a gonoszt megbünteti. Az egyháznak ezt is hirdetnie kell! A gonoszt cselekvőkre nem egyszerűen a világ büntetése vagy a bűn okozta nyomorúság és katasztrófa vár, hanem Isten ítélete.

Az egyház tehát Isten törvénye alapján a világ minden kérdéséhez hozzászólhat, sőt hozzá is kell szólania, de ez a szó csak akkor lesz igazán „legális”, ha szavából nem hiányzik a törvénynek ez a két alapvető vonása. Csak így szabadna ma is a háború és béke, a gyarmati népek, a fajok kérdéséhez hozzászólniuk, mert éppen ezek által lesz az egyház törvényhirdetése usus teologicus-szá, azaz Isten ígéjévé, amely vádolja a bűnös embert, s így vezeti, kergeti, hajtja a kegyelem evangéliumához, Krisztushoz.

b.) Az *evangélium*. Az egyház legsajátosabb mondanivalója nem a törvény, hanem az evangélium. Erről szólunk a következőkben.

A humanizmus és a reneszánsz kora óta mindmáig világmegváltónak hitt eszmék kavarnak és váltják egymást. Mi is egy ilyen eszmei áramlat területén élünk. Az egyháznak itt az a legnagyobb kísértése, hogy legsajátosabb mondanivalóját, az evangéliumot, versenytársként besorolja ezen eszmék közé. Az újkor teológiai munkájának rengeteg energiája pazarlódott el arra, hogy kimutassa az ún. „keresztény, evangéliumi eszmék” fölényét, magasabbrendűségét a többiekkel szemben. Eközben észre sem vettük, hogy az evangéliumot egy olyan kategóriába állítottuk, amelyben annak éppen a lényege és sajátossága veszett el. Ugyanis az evangélium nem egy jobb eszme a többi között, sőt egyáltalán nem eszme, hanem egy történeti személy: a Názáreti Jézus. Éppen ezért az egyház nem humanista életelvek propagátora, még csak nem is ún. „krisztusi eszmék” terjesztője, hanem a Názáreti Jézus tanúja, aki maga az evangélium.

Jézus igénye viszont sokkal több és más, mint amit sokszor várnak tőle, hogy ti, szellemi elsősegélyt adjon eszmei zavarba jutott történelmi korszakoknak. Jézus az Isten kinyilatkoztatása. Benne és általa Isten lép a világba, és végső döntés elé állítja az embert. Rajta nem egy kor társadalmi, politikai vagy kulturális szerkezete fordul meg, hanem az emberiség végső kérdése, örök sorsa, ti. az Istenhez való viszonya. Jézusban Isten nyúl a tőle elszakadt emberiség után, hogy bűnbocsátó szeretetével alapvető és örök gyógyulást ajándékozzon neki. Ez egy olyan hallatlan, egyedülálló hír, amelynek nincs szinonimája a világban. Semmihez sem fogható!

Amikor édesapám hazatért a hadifogságból, mi hárman fiútestvérek a Rába partján libákat őriztünk, és azon veszekedtünk, hogy ki maradjon a libáknál, és kik mehetnek fürödni. Éppen az öcsénket akartuk rákényszeríteni a libák őrzésére, amikor meghallottuk anyánk kiáltását a folyóátról: „Megjött édesapátok!” Hogy rohantunk haza! Sírva csókoltuk apánkat és egymást. Egészen új helyzetbe került a család. Még a libákat is szívesebben őriztük, és igazságosabban is, mint addig.

Valahogy így kell az egyháznak beleszólnia a világ életébe az evangéliummal: „Megjött, itt van!” Vagy ahogy az ének mondja: „Itt az Isten köztünk!” Ez az anyaszentegyház legfőbb dolga a földön. Egy történeti személyt hirdetünk, mint aki hozzánk érkezett Isten. Őt kell az egyháznak meghirdetnie minden feltétel nélkül, minden „kapcsolás” nélkül! Semmiféle világi ügyvel, eszmével le nem terhelve, csak őt magát! Ő majd azután mindenféle világi ügyet és eszmét helyére tesz, igaz fénybe állít, s ha kell, megváltoztat azok életében, akik befogadták őt.

„Steril” ez az evangélium? Steril azok számára, akik a törvényt és az evangéliumot összekeverik, és az evangéliummal akarják kormányozni a világot. Steril azoknak, akik valami személytelen humanista eszmévé akarják „finomítani” az evangéliumot. Steril azoknak, akik bizonyos történelmi szándékok előmozdítására magát Jézust is szekularizálni akarják, és ugródeszkává tenni őt bizonyos Jézuson túlmenő, immanens célok elérésére. De nem steril, azaz nem terméketlen azoknak, akik befogadták őt, és tudják, hogy Jézus nem eszköz valamilyen egyéb cél eléréséhez, hanem ő maga a cél. Benne végső céljához érkezik egész emberi életünk. Ezért mondja: „Aki engem lát, az látja az Atyát.” (Jn 14,9).

IV. Az egyház feladata és a népegyház

Az egyház ma sok helyen és sok tekintetben megüresedett formák között él. Ez nem mindig belső megerőtlenedés következménye. Változó történelmi szituációk mindig rákényszerítik az egyházat arra, hogy életének új formákat adjon. Ma azonban mindkettőről szó van. Új a helyzet is, és a belső gyengeség is nagy. „A népegyházi forma végnapjait éljük!” – szoktuk mondani. Persze ezt nem szabadna olyan könnyedén kimondani, mint ahogy gyakran történik. Mert a népegyházi formának is vannak olyan vonatkozásai, amelyekről nem mondhat le az egyház (pl. a gyermekkereszttség). De bármelyik oldalra álljunk is ebben a kérdésben, az egész vitával úgy vagyunk, mintha a házépítést a tetővel akarnánk kezdeni.

Az alpnál kell elindulni! Az egyház feladata a világban a tanítvánnyá-téves. E munka közben alakult ki mindig az egyház életének formája. Nem előre gyártott formákba öltöztött tehát, hanem feladatának végzése közben, attól függően

és annak megfelelően jöttek létre azok a formák, amelyek között élt. E formaalkotást természetesen kezdettől fogva két tényező határozza meg: az egyház lényegéből és feladatából adódó szükség és a történelmi kor által kínált lehetőség. Ezért az egyháznak mindig minden lehetőséget meg kell ragadnia a tanítvánnyátevés feladata számára. E lehetőségek között mindig voltak rövidéletűek, mint pl. az egyházbarát politikai konjunktúrák, de voltak tartósak, századokig alkalmas lehetőségek, mint pl. az iskolák. Ha egy ilyen lehetőség bármilyen okból alkalmatlanná válik, az egyháznak magától is le kell mondania róla. Ha alkalmas még, akkor tartani kell, amíg csak lehet. Ha új történelmi helyzetek elvesznek egy-egy ilyen lehetőséget, az egyháznak tudomásul kell vennie, de feladatát, a munkát folytatnia kell.

Az a nagy vita, ami ma a népegyház körül folyik, rendkívül gyanús. Mintha lustaságunkat akarnánk takargatni, mert esetleg nehezebb lehetőségeket kellene keresünk. Pl. hittanra nem járó gyermekek elérésére nyilván nehezebb lehetőség családi, házi istentiszteletek tartása, és általában a családlátogatás fokozása. De lehetőség! Esti istentisztelet a váltott műszakban dolgozóknak, hétköznapi istentisztelet azoknak, akiknek nem vasárnap a pihenő napjuk, nyilván rengeteg utánajárást, érdeklődést, egyeztetést jelentő és főként kezdetben kevés eredménnyel bíztató lehetőség. De lehetőség!

A „népegyház vagy nem népegyház” vitát mesterségesen fűjtük fel akkorára, amekkora. S mögötte az az alapvető tévedés van, hogy az egyház önmagára néz, önmagát félti, mintha volna léte önmagában, Krisztustól függetlenül is. Pedig nincs! S éppen ezért a megoldás nem a régi formák fanatikus őrzésében vagy új formák minden áron való fanatikus keresésében van, hanem abban, hogy lássunk hozzá sokkal hűségesebben, áldozatosabban a dolgunkhoz! Az egyházból olyan mértékben fog eltűnni az önmagáért aggódó nyugtalanság és idegesség, amilyen mértékben nő benne a misszió felelőssége és lendülete Krisztus szolgálatában a viláért.

V. Az egyház jövőndője

Válságos időkben, aggódva vagy kárörvendve, gyakran vetődik fel az egyház jövőndőjének kérdése. Az egyháznak e tekintetben is tisztán kell látnia, hogy a jövőndőtől való félelem meg ne bénítsa munkájában.

A jövőndőről a világ is beszél, nemcsak az egyház. Hol színes, mesészerű ábrándképeket fest róla, hol komor, reménytelen képet. Az egyház kísértése az, hogy ezeket az emberi történetfilozófiákat figyelni, komolyan veszi, és eszerint reménykedve vagy félve néz a jövőndőbe. Az igazság pedig az, hogy a jövőndőt senki sem ismeri. Sem a világ, sem az egyház. A jövőndő Istené! De az egyház ismeri azt, aki a jövőndőből jön felénk, s akinek számot kell majd adnunk a ránk bízott feladatáról. Az egyháznak tehát semmi köze optimista vagy pesszimista jóslatokhoz. Nem történelmi események labilis reményéből él. Az egyház Jézust várja. Őt kell várnia egyedül! De nem tétlen várakozással, hanem úgy, hogy közben félretéve minden akadályt és megkörményező bünt, bátran hirdeti őt, akiből él, és akiben mindig igaz lesz az Ágostai Hitvallás VII. cikkének reménysege: „az egy anyaszentegyház minden időben megmarad”.

Vári Krisztina

„Boldogok a szelídek, mert ők öröklük a földet.” (Mt 5,5)

*Az OLBK összejuvetelén,
1999. december 9-én elhangzott áhítat kivonata*

Amikor megkaptam az áhítat megtartására szóló felkérést, elsőként az jutott az eszembe, hogy olyan körben kell szolgálnom, melynek tagjai sok-sok harcos, küzdelmes évet tudhatnak maguk mögött. S a szelídség, a szelíd emberi magatartás ezekben a harcokban talán többször is a háttérbe szorult. Most mégis erről a szelídségről kell szólnom.

Felolvasott ígérnk a Bibliát ismerők számára nem cseng idegenül. De az ismertség ellenére az a sejtés ébredhet fel bennünk, hogy itt valami tévedésről van szó. Amiről itt az ígében szó van, az csak elírás lehet. Jézus biztosan itt is azt mondhatta, hogy a szelídek a mennyek országát öröklük. Ekkorát azonban nem tévedhetett Jézus, aki mindenkinél jobban ismerte a környezetét, a világot és a benne élő embert. Jézus is abban a világban élt, ahol látszólag minden a földi hatalom birtokosaié, az erőseké, gazdagoké: a császáré és a katonai előjáróké volt. A gyarmatosítóké, másokon uralkodóké, testet-leket rabszolgasorba kényszerítőké. Ha párhuzamot vonunk az akkori és a mai világ között, megállapíthatjuk: sok változás nem történt. Mert a szelídeket féltrelokkia ma is. Keresztény szülők dilemmája az, hogy milyen mértékben nevelhetik gyermekeiket szelídségre. Attól tartanak, hogy akaratlanul is kiszolgáltatják gyermekeiket az erősebbnek. Ennek a boldogmondásnak a biológiai törvények is ellentmondanak. Egy adott populációban csak az erősek tudnak érvényesülni, a gyengébb egyed pusztulásra ítélt. A szelídség pedig mintha gyöngeség lenne. Pipogyaság. Legtöbbször azok vannak elől, akik keményen, erőszakosan mennek az élet útján. A szelídek általában valahol hátul kullognak. Egy ismerősöm mondotta: „Csak úgy tudok igazán szakmailag továbbfejlődni, ha közben erőszakos is vagyok.” Vajon mekkora örömet, boldogságot okozott „rámenős”, taposó magatartása neki és másoknak? Az erőszakos ember nincs tekintettel környezetére, elveszíti arányérzékét, társaságában könnyen feszültté, hideggé válhat a hangulat. Embertársai tartanak tőle, ő pedig kiharcolt kényelmét féltheti. Tiszavirág életű, tűnékeny boldogság az erőszakos ember boldogsága.

Mit értünk szelídség alatt? Talán mást, mint Jézus idejében? A gyöngé, tutyimutyi, tehetetlen, gyámoltalan emberekre gondolunk? Vagy azokra, akik a szelídség álarcá mögé bújva gyakorolnak nyomást a másokra. Ők lennének a föld örökösei? A szelídség a magát Isten vezetése alatt tudó ember alapmagatartása. Nincs, ami nyugtalanítson, erőszakos indulatokat ébresszen bennem. A mindenre van időm, kedvem, energiám képessége, amihez Jézustól meríthetünk erőt. Ő tanít a képmutatástól mentes szelídségre: „Tanuljátok meg tőlem, hogy szelíd vagyok és alázatos szívű” (Mt 11,29). Jézus szelídségében nemcsak mérhetetlenül sok finomság, gyöngédség és tapintat volt, de erő és határozottság is. Jézus az erős szelídekre

mondja, hogy boldogok. Azokra, akiket nem a „csak azért is” és a „majd mi megmutatjuk” szelleme irányít. Ha mentesülni tudunk ettől a szemlélettől, már itt e világban örökösai lehetünk a földnek, azaz boldogan élhetünk a jelenben, az adott körülmények között. Sőt: Nemcsak önnön boldogságunk lesz meghatározó, hanem másokat is boldoggá tehetünk. Kérjük Isten Szentlelkét, hogy ehhez a boldog élethez adja nekünk a szelídség erejét és az erő szelídségét.

Németh Mihály

„Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságra, mert ők megelégtetnek.” (Mt 5,6)

Az OLBK összejövetelén, 2000. január 13-án tartott áhítat

Keresztyén Gyülekezet!

Kedves Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Az írásmagyarázók szinte egyöntetű véleménye szerint, a bibliai időkben, de napjainkban is, az igazság szót legalább hármas értelemben használták, használják.

Jogi, társadalmi, vallási értelemben.

Hogy mit is jelent az igazság szónak ez a hármas széttagoltsága, egyetlen példában szeretném érzékeltetni.

La Guardiáról, New York város egykori polgármesteréről mesélik a következő nagyszerű történetet:

Egy napon a rendőrbíró helyettesítette, ami olykor-olykor előfordult. Nagyon hideg téli nap volt. Reszkető öregembert vezettek eléje. A vád: az egyik péküzletből egy egész kenyert lopott el.

A vádlott azzal mentegette magát, hogy a családját az éhhalál fenyegeti.

– Meg kell büntetnem önt – mondta La Guardia.

– A törvény nem tűr kivételt. Tíz dollár fizetésére kell, hogy ítéljem.

Ekkor azonban a zsebébe nyúlt és hozzáfűzte:

– Itt van tíz dollár, hogy kifizesse a büntetését. Most pedig – folytatta emelt hangon –, minden e teremben jelenlévőt 50 cent pénzbírsággal sújtok, mégpedig azért, mert olyan városban él, amelyben egy embernek kenyeret kell lopnia, hogy valamit ehessen! Altiszt úr, szedje be azonnal mindenkitől a pénzbüntetést, és az összeget adja át a vádlottnak!

Az altiszt körbejárt a kalappal. A még mindig hitetlenkedő öregember 47 dollár 50 centtel a zsebében hagyta el a tárgyalótermet.

A jogi értelemben vett igazság, ebben az esetben azt jelenti, hogy aki megszegi a törvényt, mint ez az éhező öregember, azt előbb-utóbb utoléri a törvény igazsága: büntetést kap.

A társadalmi értelemben vett igazság ebben az esetben azt jelenti, hogy a

társadalom tehetősebb tagjai körében gyűjtést szerveztek az „egyenlőbb” társadalmi igazság megvalósítása érdekében.

Bár egyetlen szó sem hangzik el róla, a vallási értelemben vett igazság ebben a konkrét esetben azt jelenti, hogy a bíró az, aki kifizette a büntetést a vétkes helyett, és megajándékozta az éhezőt a továbbélés és túlélés lehetőségével. Kicsiben és összehasonlíthatatlanul párhuzamot vonva, az egykori polgármester azt cselekedte az egyszeri éhezővel, amit Isten tett értünk Jézus Krisztusban: igazságot szolgáltatott vallási-bibliai értelemben.

Mit jelent a vallási értelemben vett igazság?

Azt jelenti, hogy az ember önmagában, cselekedetei alapján nem állhat meg Isten előtt, még akkor sem, ha ezek a cselekedetek – külsőleg – a törvény, a jog megtartását tükrözik. A bűn az ember vele született létformája, az egyes vétkek ennek csak tünetei: ez alól egyedül Isten mentheti fel a bűnös embert – kegyelemből, a Krisztusért. Így az igazság annak a bűnösnek az állapota, akit a legfőbb Bíró egyfelől felmentett bűnei és ezek következményei alól, másfelől „szabadláb-
ra helyezésével” megajándékozta annak lehetőségével, hogy tiszta lappal vágjon neki egy új életnek, amelyben megmentett bűnősként keresheti a boldogságot.

Jézus Krisztus nyolc boldog-mondása közül a negyedikben az igazság utáni éhezésről és szomjazásról szól.

Mit jelent ez az éhezés? Mit jelent ez a szomjazás?

Azt tudom, mi az éhség és szomjúság. Tudom, mit jelent egy átdolgozott nap vagy egy jól sikerült kirándulás után éhséget csillapítani, szomjat oltani.

Istennek hála a fiatal magyarországi nemzedék tagjai nem tudják, mit jelent éhezni és szomjazni.

Magyarországon ezt talán csak azok tudják, akik átvészelték az ostromot, az ötvenes évek padlást lesöprő diktatúráját. Napjainkban talán csak a társadalom peremére szorult szerencsétlenek tudnának éhezésről, szomjazásról beszámolni.

A világon azonban – Afrikában, Ázsiában – milliók szenvednek az éhezés és a szomjazás következtében. Éhezik, ami nincs: a mindennapi kenyeret. Szomjaznak, ami nincs: a tiszta vizet. Éhezni és szomjazni ugyanis csak azt lehet, ami nincs.

A negyvenéves pusztai vándorlás során, Izrael népe azt nélkülözte, ami „nincs”. Az után éhezett, ami nem volt. Kenyeret és húst éhezett. Az után szomjazott, ami nem volt. Vízre szomjazott. Isten azonban megelégtette őket naponként. Istentől kaptak mannát és fűrt, a kősziklából vizet.

Földi vándorlásunkban nekünk is az után kell éhezünk és az után kell szomjazunk, ami nincs a kezünkben.

Mi nincs a mi kezünkben?

Az igazság.

Az Isten igazsága.

Ez nincs a mi kezünkben.

Ezt csak kapni lehet. Ezt csak kérni lehet.

Erről az igazság utáni vágyakozásról mondta Jézus: „Keressétek először az Isten országát és annak igazságát, és ráadásul mindezek megadtnak nektek” (Máté 6,33).

Luther Márton – akit az igazság megszállottjának is szokás nevezni – az igazság keresésével kapcsolatban ezt mondta:

„Mi azt a parancsot kaptuk, hogy olyan éhséggel és szomjúsággal éhezünk

és szomjazzunk az igazságra, amely nem csökken, nem szűnik meg és nem is elégül ki soha, és ne keressünk mást, és ne törődjünk mással, mint az igazság betöltésével és fenntartásával, fittyet hányva mindenre, ami ebben hátráltat.”

Reformátorunk utolsó papírra vetett sorai szintén szólnak az ízeletről és az igazságról: „Ne gondolja senki, hogy a Szentírást eléggé megízlelte, még ha száz esztendőn át kormányozta is Illéssel, Elizeussal, Keresztelő Jánossal, Jézussal és az apostolokkal a hívek közösségét! Koldusok vagyunk, ez az igazság.”

Éhező, szomjazó koldusok vagyunk, ez az igazság. Látszatra semmi jó nincs ebben. Aki azonban ezt az igazságot felismeri, az megelégtetett. „Boldogok, akik éheznek és szomjazznak az igazságra, mert ők megelégtetnek.”

Hogyan történik ez a megelégtetés?

Kétféleképpen. E földi életben és az örök életben.

E földi életben éhségünk és szomjúságunk sohasem fog teljesen megszűnni. Igaz ugyan, hogy részesülünk abban a megelégtettségben, amit a boldog-mon-dás ígér. Éhségünk és szomjúságunk azonban csak rövid időre csillapodik, az-után újra föltámad. Az igazság éhezése és szomjazása állandóan jellemzi Krisztus tanítványait.

Ezt a szüntelen éhséget és szomjúságot, hogyan elégíti meg Isten?

Egy katolikus pap, Vianney János, a franciaországi Ars falu plébánosa így prédikált erről:

„Gyermekeim! Minden élő teremtménynek szüksége van ételre, hogy élni tudjon. Ezért teremtette Isten a fákat, a növényeket. Olyan a föld, mint egy gazdagon terített asztal, ahol minden élőlény megtalálja a neki szükséges táplálékot. Am szüksége van a léleknek is valami táplálékra. Amikor Isten ilyen lelki táplálékról gondoskodott, ami a földi élet zarándokúlján fenntartja az embert, tekintetét végigjáratta a teremtett világon és nem talált semmit, ami a lélekhez méltó lett volna. Tehát gondolt egyet és elhatározta: nekünk adja önmagát.”

Ez a kenyérszítás ismétlődik meg e földi létben minden igehirdetésen, minden úrvacsoraosztáson keresztül. Minden igehirdetés, minden úrvacsora nem más, mint szüntelen megelégtetés, részesedés az evangélium igazságából.

Hogyan elégít meg Isten?

Kétféleképpen.

E földi életben igéjén és szentségén keresztül naponként.

Az örök életben.

Csak a mennyországban fog beteljesülni, hogy nem éhezünk és nem szomjazzunk többé. „Nem éheznek és nem szomjazznak többé...”, mert a Bárány, aki középen a trónusnál van, legelteti őket, elvezeti őket az élet vizének forrásaihoz” (Jel. 7,16–17). Erről szól az Útmutató napi igéje is: „Aki abból a vízből iszik, amelyet én adok neki – mondja Jézus –, soha többé meg nem szomjazik, mert örök életre buzdó víz forrásává lesz benne.” (János 4,14. – 2000. január 13.)

Kedves Testvéreim!

Kívánok magunknak, szeretteinknek, evangélikus egyházunk minden tagjának: Boldog éhezést és szomjazást az igazság után, és még boldogabb megelégtetést már itt e földön és egykor az örökkévalóságban!

Amen.

ifj. Fabiny Tibor

A reformáció aktualitása

Előadás az OLBK összejövetelén, 2000. január 13-án

Kedves Testvérek!

Az elmúlt másfél évtizedben már több alkalommal szólhattam a reformáció jelentőségéről. 1986-ban „Az Isten igazsága és a reformáció botránya” címen tartott előadásomat így kezdtem:

„A lutheri tett, amit ma reformációnak neveznek, botránya volt a 16. századi Európának. Egy német szerzetes mert másképpen gondolkodni, mint korának tekintélyes előljárói és véleményvezérei. Ellenzéki, disszidens teológus volt. Felépése szemtelen kihívás volt egy olyannyi üldöztetés után végre befogadott, sőt a földi diadalútját immár másfélezer esztendeje dicsőségesen járó egyháznak. Tette ostobának és ésszerűtlenségnek is tűnhetett paptársai vagy korának véleményvezérei szemében. Európát, ahol a harangok több évszázados zúgása a megfeszített diadalút hirdeti, ezúttal egy eleddig nem tapasztalt Krisztus-ellenes erő, az iszlám megsemmisítéssel fenyegeti. Az ésszerűség, a felelősség azt kíváná, hogy az európai kereszténység egységben maradjon, összetartsa, s ne szórászláshogató teológiai vitákkal eméssze fel önmagát. Am a német szerzetes az ésszerűség mérlegén az ostobának, a bölcsesség skáláján pedig a bolondnak jutó szerepet választotta. Mi jogosította fel őt, mi adta a bátorságot neki, hogy minden bevett emberi bölcsességet, igazságot és tekintélyt cáfolva magát a pápát egyenesen antikrisztusnak nevezze, életét is kockára tegye és így szóljon: „Itt állok, másképp nem tehetek!”¹⁾ A válaszom akkor az volt, hogy Luther felfedezte Isten felülről jövő igazságának másságát, az evangélium erejét, amely látványosan szétzúzta az addig szépek és igaznak hitt vallásos értékrendjét. Fél évtizeddel később, 1991-ben a győri Öregtemplom reformációi ünnepélyén „Luther üzenete a ma egyházának” címen tartottam előadást, amelyben néhány markáns lutheri tanítás felvázolása után arra a kérdésre próbáltam válaszolni, hogy mikor lehetünk a reformáció valódi örökösei, Luther „gyermekei”. A válaszom úgy hangzott, hogy nem akkor, ha balgán az ő emberi személyét vagy nagyságát csodáljuk, hanem ha abba az irányba nézünk, amelybe ő mutatott.”²⁾

Ma este az Ordass Lajos Baráti Kör rendezvényén szeretném újra végig gondolni a korábban elmondottakat: először a reformáció örökségének őt ma is aktuális mondanivalóját szeretném megszólaltatni, majd a befejezésben arra keresem a választ, hogy aktuális-e ma 2000-ben, az ökumené korában, különösen is a megigazulásról szóló augsburgi római katolikus- evangélikus Közös Nyilatkozat 1999. október 31-én történt aláírása után a reformáció üzenete.

1) „Isten igazsága és a reformáció botránya”. Előadás a Budavári Evangélikus Egyházközség szeretetvendégségén, 1986. október 26-án. Kézirat

2) „Luther üzenete a ma egyházának”. Reformációi ünnepély, Győr, Öregtemplom, 1991. november 3. *Újrakezdés*, Magyar Luther Füzetek 1. Magyarországi Luther Szövetség, 1993. 19–26. old.

Az öt szempont a következő lesz. 1. Az igazság szenvedélyes szeretete, 2. Az ige felfedezése, 3. A kereszti teológiája, 4. A hit általi megigazulás, 5. A kereszthordozó egyház.

1. Az igazság szenvedélyes szeretete

Az áhítatban hallottuk: „Boldogok, akik éheznek és szomjúhoznak az igazságra, mert ők megelégtettek”. Jézus azokat nevezi boldogoknak, akik beismerik, hogy önmagukban fogyatékosak, akik nem önteltek, hanem üresek, befogadásra készek, vagyis lelki szegények, akik éheznek, szomjúhoznak az igazságra: valami többre, jobbra vágyódnak. „Mint a szép híves patakra a szarvas kívánczik, lelkem Istent úgy óhajtja és hozzá fohászkodik” – halljuk a 42. zsoltárban és Szenczi Molnár Albert énekében. A reformáció lelkülete is abból indul ki, hogy valami többre, jobbra, igazabbra van szükség annál, amit tapasztalunk. A reformáció indulata abból a feszültségből fakad, hogy óriási szakadék tátong látszat és valóság, a mutatott és a valódi dolgok között. De Luther számára az igazság nem akadémikus, filozófikus (skolasztikus), hanem egzisztenciális kérdés volt: hogyan lehetek én igaz ember a hatalmas és szent Isten színe előtt. Luthert e szenvedélyes igazságkeresés vitte be a kolostorba, és a megtalált igazság vitte ki a kolostorból. A reformáció előfeltétele tehát egyfajta nyugtalanság: a megszokottság, a konvenciók, az üres szavak és frázisok elutasítása. „Nyugtalan a mi szívünk, amíg tebenned meg nem nyugszik” – mondta Augustinus. Az igazságról sohasem szabad lemondani: nem az egység teremti meg az igazságot, hanem az igazság az egységet. (Hangsúlyozom ismét: nem az emberi igazságomról, az „én igazam”-ról, hanem Isten igazságáról, azaz igéjéről van szó, ami állandóan lerombolja a saját vélt igazságot! A saját igazságot alá kell rendelnem az egység elvének, de Isten igazságát semmilyen nemes emberi elvnek vagy egység-esszéménynek nem lehet alárendelni.) Luther élesen szembeszáll azokkal a világi nézetekkel, amelyek szerint a tantételeket (az igazságot) nem kell olyan szigorúan venni, ha azok a keresztény szeretet vagy egység elvét veszélyeztetik: „Nekünk nem kell olyan béke és egység, amelyért Isten igéjét kellene elveszítenünk. Ebben nem lehet engedni, sem a szeretet kedvéért megalkudni, hanem engedjen mindenki az igének – akár barát, akár ellenség. Mert nem külső, világi egységre kaptuk az ígét, hanem örök életre. Majd terem az ige egységet, ige nélkül pedig úgyszólván egység. Ne ajánlgasson hát nekünk senki olyan szeretetet, amelynek az ige vagy a hit volna az ára. Mert nem a szeretet, hanem az ige hoz örök életet, kegyelmet és minden mennyei kincset.”³⁾

2. Az ige felfedezése

Luther az írásmagyarázatában radikálisan szakított azzal a középkori hagyománnyal, mely az Írást alárendelte az egyház tekintélyének. Gyakran hangsúlyozta, hogy az egyház az ige eredménye, nem pedig fordítva, amint azt több mint ezer éven át tanították. Luther szerint „az Egyház az Igétől született leánygyermek, nem pedig az Ige anyja”.⁴⁾ „Nem az ige van az egyházért, hanem az

3) Luther Márton, *Ier, örövendjünk, keresztyének!* Budapest, 1990, 388. old.

4) Idézi Ebeling, *op. cit.*, 101. old. (WA, XLII, 334.)

egyház az Igéért. Nem azért van az Ige, hogy az egyház megszólalhasson, hanem azért van az egyház, hogy az Ige megszólalhasson. Nem az egyház teremt igét, hanem az ige teremti az egyházat.”⁵⁾

Bár korai zsoltaérelőadásáiban Luther szerzetesként még a középkori négyszintű értelmezést gyakorolta, azonban – mint erre Gerhard Ebeling kiváló Luther könyvében rámutatott: „1516–18 folyamán a négyes értelemről, az allegóriák túlzott használatáról, a glosszázás skolasztikus módszeréről és az arisztotelészi filozófia túlsúlyáról való lemondásként egy új hermeneutika jelei kezdtek megmutatkozni”.⁶⁾ Luther új hermeneutikája az „Ígére” mint az Úr feltárulkozásának módjára, és a „hitre” mint az ember erre a kinyilatkoztatásra adott egzisztenciális válaszára összpontosított. Luther felismerte, hogy az Ószövetség már a kezdetektől egyszerre tartalmaz ígéreteket és törvényeket. Ebben az értelemben beszélhetet a „hívó zsinagógáról”, mely Krisztusra tekint előre.

Luther nem választotta külön a betűt és a lelket, mintha a lelki értelem ontológiai-lag magasabban helyezkedne el. Ezt írta: „A Lélek a betűbe megy át, a betűnek azonban a maga részéről folyton lélekke kell válnia.”⁷⁾ Luthernek a lelki megértésről alkotott fogalma inkább annak felismerése volt, hogy az ember Isten kinyilatkoztatását csak *hitben* értheti meg, a Szentlélek segítségével. A lélek és a betű különállását csak az alázatosságban lehet kimutatni, mivel Isten is megalázta magát az emberi testben, egészen a keresztráig. Ebből az is következik, hogyha egyszer már megértettünk valamit, fennáll a veszélye annak, hogy az lélekből ismét betűvé lesz, ha nem értjük meg és nem sajátítjuk el újra. Az Írás megértésében folyvást előbbre kell haladnunk. Ha a lélek betűvé is lesz, a betűnek újra lélekke kell válnia. A megismerésnek mindig is a betű az első lépcsőfoka, ez az, ami lélekke válik. A 119. zsoltaír kapcsán írja Luther: „A zsoltaíránekes azért könyörög, hogy ne csupán a betűt érthesse meg, hiszen a megértés a lélekben rejlik. De amint az idő is telik-múlik, úgy van ez a betűvel és a lélekkel is. Mert ami valaha elég volt a megértéshez, az most betű csupán. Amint már mondtuk, a betű korunkra igen kifinomulttá vált, az idők múlásában. Mert... minden lénynek, aki úton van, betű mindaz, amit a feledésnek maga mögött hagy, és lélek mindaz, ami felé tart. Mert minden, ami már a birtokunkban van, betű ahhoz képest, amit még meg kell szerezniünk.”

Ebeling szerint Luther „hermeneutikai forradalma” az volt, hogy a jelekről és a szignifikációról alkotott középkori nézetekkel szemben felismerte a „szóesemény”-ben manifestálódó nyelv jelentőségét, ezért Luther „fő célja nem Isten verbális leírása volt, hanem hogy feltárja az embernek Isten előtti létezését... Isten emberfeletti ítéleteinek kinyilatkoztatását... Az emberi nyelven megalkotott szóesemény Istennek az emberrel való kommunikációja legalkalmasabb formája..., a szó képes megvilágítani, világosságot előidézni, életet adni. A hermeneutikai feladat csak abban állhat, hogy a szóesemény szolgáltatának szenteljük magunkat oly módon, hogy a szó igazán szóvá váljon, és hogy az erejének teljességében, tiszta szóként jelenjen meg.”⁸⁾

5) In: Jer, örvendjünk, keresztyének! Összeállította D. Carl Witte. Ford.: Szabó József. Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1990. 359. old.

6) Gerhard Ebeling, „The New Hermeneutics and the Early Luther”, *Theology Today* 21 (1964) 36. old.

7) Ebeling (1964), 99. old.

8) Ebeling (1964), 44–45. old.

Luther bibliaaszemlélete kapcsán az alábbiakban négy jellemző vonásra hívjuk fel a figyelmet:

1. *Az evangélium elsődlegessége.* Luther számára nem „négy”, hanem csak „egy” evangélium létezik: „*egyetlen* Evangélium van; aminthogy az Újtestamentum *egyetlen* könyv, és *egy* a hit és *egy* az ígéretet adó Isten.” Az evangélium hangja már az Ószövetségben is hallatszik, például abban a pillanatban, amikor Dávid legyőzi a nagy Góliátot. Ezért az evangélium élő hangjából soha nem szabad törvényt csinálni: „Ügyelj tehát arra, hogy Krisztusból ne csinálj Mózeszt, sem pedig az Evangéliumból törvényt és tanító könyvet.”

2. *A kánon koncentrikus felfogása.* Luther – a mai fundamentalista bibliaértelmezés számára bizonyára megbotránkoztató módon – nem a Szentírás hatvanhat könyvének teljes és egyforma érvényességét (plenáris inspirációját) vallotta, hanem a kánont bátran és szelektíven kezelte, s ezért beszélhetett külön az Újtestamentum „valódi és legékesebb könyveiről”. Számára János evangéliuma volt a főevangélium, Pál és Péter levelei a „legjobb”, mivel ezek Krisztust hirdetik, és nem cselekedeteit beszélik el, mint a szinoptikus evangéliumok. Ezért meri a Jakab-levél apostoliságát megkérdőjelezni, és azt „szalmával bélelt levélnek” nevezni. „Nem apostoli tanítás az, amelyik Krisztusról nem ejt szót, még ha Szent Péter vagy Szent Pál tanítaná is. Ellenben mindaz, ami Krisztust hirdeti, apostoli tanítás, még ha Júdás, Annás, Pilátus vagy Heródes szájából származnék is.”

3. *A lélek elrejtettsége a betűben.* Ahogy a törvény mögött az evangélium, a cselekedetek mögött a hit, a romlott egyház mögött a szentek közössége (az igazi egyház) rejtőzik, ugyanúgy rejtőzik a lélek a betű mögött. A Szentírás először Lélek (hang) volt, utána betű lett, de ez a betű azt igényli, hogy újra, állandóan Lélekké, hanggá váljék, azazhogy újra „belekiáltás” a világba, vagyis: hirdesék.

4. *Krisztocentrikus értelmezés.* Luther szerint az Ószövetséget is Krisztus felől kell olvasnunk és értelmeznünk: *was Christum treibet*. A Szentírás szövege túlmutat önmagán, a benne mint pólyában elrejtett Krisztusra utal. A nehéz szövegek is egyértelműen csak Krisztusban, a végső jelentettnben nyerik el értelmüket: „ha egy olyan szöveggel van dolgom, amelyiknek kemény héja van, mint a diónak, és nem tudom feltörni, akkor a sziklához (Krisztushoz) vágom, és így megkapom a legédesebb magot.”

Luthert azért érdemes olvasnunk ma újra, mert általa ismét az evangélium erejét tapasztalhatjuk meg. Ebeling „szóeseményre” építő „új hermeneutikája” a 20. századi hermeneutika számára tette aktuálissá Luther gondolatvilágát.

3. A kereszti teológiája

Luther hermeneutikája vezet el bennünket Luther sajátos teológiájához, amit Walter von Loewenich után *theologia crucis*-nak, a „kereszti teológiának” nevezhetünk. Ha a „kereszti teológiájá”-ról beszélünk, arról, hogy *crux sola est nostra theologia*, a kereszti egyedül a mi teológiánk, akkor a „kereszt” szó természetesen mint „rövidítés” (gyorsírás), sűrített szimbólum értendő, ami magába foglalja a megfeszített és feltámadt Jézus Krisztus teljes történetét („narratívá”-ját), beleértve az ószövetségi előkészületeket, Jézus feltámadását és megdicsőülését is. Fontos itt az Ószövetség szerepét kiemelni: a „kereszti teológiájá”-nak legtöbb hivatkozott igéje az Ótestamentumban található (pl. Ex. 33:18–23 [Isten háta],

Deut. 32:39–42 [összeszűz és gyógyít], 1Sám. 2:6–7 [Az Úr megöl és megelevenít, Anna éneke], Ézs. 28:21 [Isten szokatlan tettei, rendkívüli munkája], Ézs. 45:15 [rejtőzködő Isten], Ézs. 53 [szenvető szolga], ill. a bűnbánati zsoltárok).

A kereszt egyszerre jelenti Istennek a bűnre adott válaszát (a bűn büntetését), s egyszerre a bűntől való megváltást is. Ezért mondhatta Pál apostol, hogy a keresztről való beszéd botrány a zsidónak és bolondság a görögnek. A kereszt teológiája támadó, „offenzív” teológia, mert nemcsak a bűnt támadja, hanem a bűnös ember *teológiáját* is. Azt támadja, amit a vallásban a legjobbnak tartunk: a teológiát. A kereszt teológiája ezért polémikus jellegű: azt próbálja teleplezni és kimutatni, hogy az ember saját teológiájával miként takargatja, miként rejt kegyes homlokzat mögé hitetlenségét. A kereszt teológiája állandó harcban van a dicsőség teológiájával. A *heidelbergi disputáció*-ban Luther nem egyszerűen a „kereszt teológiáját” állította szembe a „dicsőség teológiájával”, hanem a „kereszt teológusát” a „dicsőség teológusát”-val. Hogyan lehetünk vagy maradhatunk a „kereszt teológusai”? Luther szerint? Mindennek megvilágításához a *heidelbergi disputáció* III. részéhez, „A nagy választóvonal”-hoz (19–24. tézisek) fordulunk. Nézzük először a sokat vitatott 19–20. téziseket, amelynek lehetőleg pontos visszaadásába nemcsak a magyar fordítók bicskaja törött bele.

19. Nem az nevezhető teológusnak, aki Isten láthatatlan dolgait az ő teremtetett műveiben felfogva szemléli.

20. Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a „látát” a szenvedésekben és a keresztszenvedésben szemlélve fogja fel.

A középkori teológia (a tomizmus!) az *analogia entis* elvére épült. Vagyis a filozófia az alap, s erre épül a tudományok királynője, a teológia. (Luther A *heidelbergi disputáció* végén a „talpáról a fejére” állítja a középkori tomista filozófiát, s megrendíti ezzel a teológia arisztotelészi megalapozását.) Vagyis, ha a középkor világképének megfelelően minden szépen egymásra épül, akkor a teremtésben minden indirekt módon a teremtőre, vagyis Istenre utal, tehát az *analogia* segítségével megismerhetjük Istent. Tehát a *titkok* „mögé” láthatunk, a keresztszenvedésben is csak emberileg, érzelmileg rendülünk meg, de mögötte „látjuk”, felfogjuk Isten csodálatos cselekedeteit. Mindezt hangsúlyozta a *via positiva* teológiai hagyománya.

Luther szerint ez gyökeresen téves út, a kereszt ugyanis nem „transzparens”, nem láthatunk át rajta, hanem a keresztszenvedésben Isten láthatóvá tette, hogy mit tett miattunk és értünk. Ha megkerüljük a keresztet, akkor a látásunkban van a hiba, nekünk igitis látni, szemlélni kell Krisztus szenvedését. (Ld. Luther említett prédikációját: *Hogyan szemléljük Krisztus szent szenvedését?* MLF 6.) Sokan rámutattak, hogy Luther teológiai gondolkodása a *via negativa* hagyományából táplálkozott. A kereszt „megfordítja” az eleve rossz látásunkat. A dicsőség teológusaként fordított optikában láttuk a dolgokat: a rosszat jónak, a jót rossznak, a bolondságot bölcsességgnek, a bölcsességet bolondságnak gondoltuk. A kereszt teológusa nem akar a kereszt „mögé” látni, számára a kereszt nem transzparens, hanem tükör: ez vagy Te, ezt tettem Érted – mondja az Isten a keresztet szemlélő embernek. Mózes is a dicsőség teológusa akart lenni, akárcsak Zebedeus fiai Jézus esetében. Isten Mózeshez egyszerre volt kegyelmes (mert valamit mégis megmutatott magából!) és ugyanakkor meg is alázta. Mert csak a láthatót és a *posteriori*-t mutatta magából (ezt a szót használja a Vulgata Ex. 33:23-ban. [„Hátulról meglátsz engemet, de orcámat nem láthatod”), Károli, kb. új ford. is).

Erről szól a 21. tétel magyarázata is:

A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a kereszt teológusa azt mondja, ami a valóság.

Vigyáznunk kell arra, nehogy a kereszt teológiája „negatív dicsőség teológia” legyen! Nehogy önmagában dicsóítsuk a szenvedést! A szenvedés önmagában rossz. A kereszt a dicsőség teológusából akar minket a kereszt teológusává tenni. Megromlott látásunkat, hamis optikánkat 180 fokok fordulattal akarja elmozdítani. Ami lent volt, most fent lesz, ami fent az lent, ami jó volt az rossz lesz, ami rossz, az pedig jó. Mindeközben Isten „kísért” (*Anfechtungen*), megaláz és porba dönt minket. Igen, fájdalmat okoz nekünk, de amikor a kereszt „megtámad” bennünket, passzívan el kell viselnünk. Ez a mi passziónk. Vagyis: meg kell halnunk ahhoz, hogy élhessünk: hogy megláthassuk: a dolog az, ami Isten önmaga ellentétébe rejtőzködik el: *deus absconditus contrario suo*. Dicsősége rejtett a kereszt gyalázatában. Luther odáig is elmegy, hogy kimondja: Isten ördöggé lesz, s a pokolra visz azért, hogy mi a mennybe mehessünk. *Opus proprium* rejtett az *opus alienum*ban! Nem mögötte, hanem abban! A dicsőség teológusa saját vallásosságától felfuvalkodik, megkeményedik. Érvényes ez az ún. „nagy” teológusokra és a szuperkegyesekre egyaránt. A vallási „vágy” is lehet valami csillapíthatatlan kívánság. A kereszt azonban közbeavatkozik, „interveniál”. Nem engedi, hogy akár a perverz, sem a vallásos „egom” növekedni tudjon. Ha engedek az egomnak (beleértve a vallásos egót is!), akkor lecsúszok a kereszt teológusának útjáról, és észrevétlenül a dicsőség teológusának útján találok magam. Ám ha a keresztre nézek, akkor az közbelép, „interveniál”: megöli bennem az emberit. S ez vezet el oda bennünket, hogy meg kell halnunk ahhoz, hogy újjászülethessünk. Nem csak egyszer, hanem újra és újra, mert az ego állandóan újratermelődik.

4. A hit általi megigazulás

A kereszt titkát legmélyebben valószínűleg Pál apostol értette meg. A lutheri reformáció legnagyobb felfedezése a Római levél Habakuk-idézete: „az igaz ember hitből él”. Reformátor ősünk számára központi kérdés volt a hit általi megigazulás, ill. a hit általi megigazítás kérdése: szerintük ezen a tételen áll vagy bukik a keresztyénség ügye. Az Isten és az ember között megromlott viszonyt csak az Isten tudja rendbe hozni, az ember hiába próbálkozik áldozatokkal, jócselekedetekkel, böjtöléssel. Isten hozott érettem áldozatot. Ennek megértése azonban csak „hitből hitbe” történik. Ha bűneimet Isten magára vette, ha elszenvetted a bűn büntetését helyettem, akkor én csodálatosképpen megmenekültem. Ezért nekem nem kellett sem egykor, sem ma bármit is tennem. Csak egy dolgot: elfogadni. Ingyen kegyelemből: De ez nem olcsó, hanem drága kegyelem! (Bonhoeffer) Ha elfogadom, hogy önmagamban elvesznék, de az ártatlan Krisztus halála megment, „kivált” engem, akkor Krisztus igazsága, bűntelensége nekünk tulajdonítatik. Miénk lesz az ő igazsága! A Biblia ezt sokszor a ruha képével illusztrálja: „minden mi igazságunk olyan, mint a szennyes ruha” (Ézsaiás 64,5). De Isten elveszi bűnünket (a szennyes ruhát), s díszes ruhát ad ránk (Zakariás 3,4), mint ahogy a tékozló fiúra is a megbocsátó Atya a legszebb ruhát adja (Lk 15,22), „Mennyegzői ruhát” kapunk, „Krisztusba öltözünk” – „boldog, aki vigyáz és őrzi az ő ruháját” – olvassuk a Jelenések könyvében (16,15). Ez a hit általi megigazulás titka. Elfogadjuk-e ezt a ruhát, elfogadjuk-e, hogy Krisztus után

nincs szükség a törvény betöltésére, áldozatok hozatalára, hogy a törvényt nem nekem kell betöltenem, mert Krisztus betöltötte azt az értem hozott áldozata szeretetével? A törvény betöltése a szeretet.

Luther úgy beszél a megigazulásról, hogy az olyan, mint egy csodálatos cserkereskedelem: én odaadom a bűnömet (fenti képpel élve: a szennyes ruhámat), cserébe pedig örök életet (menyegzői ruhát) kapok ajándékba. Luther egy másik szép hasonlata szerint a Krisztusban való hit olyan, mint egy eljegyzés: „Ha a hívő ember Krisztushoz kötötte, Krisztussal jegyezte el magát, akkor a tiszta és büntelen vőlegény a hit gyűrűjéért magára vállalja a menyasszony bűnét, s a menyasszony pedig ajándékkul kapja a vőlegény folt nélküli örök igazságát és üdvösségét.”

A kereszteny hit ezért nem egy hit a világvallások közül, hanem *krisztushit*. Nem a cselekedetem, hanem a hitem tulajdonítatik igazságul. Ennek őszövétségi példája Ábrahám, „aki hitt Istennek, és a hite tulajdonított neki igazságul”.

5. A kereszthordozó egyház

De mire kell az egyház? Mi is az egyház? Nem elég az egyéni hit, miért van közösségre is szükség? Miképpen jelenik meg a kereszts az egyház életében? Elsőként felidézhetjük az Ágostai Hitvallás idevonatkozó jól ismert passzusát:

„Az egyház a szentek gyülekezete, ahol az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltadják ki.”⁹⁾

Melanchthon az Ágostai Hitvallás apológiájában hozzáteszi: „Mi azért a Szentírás értelmében azt tartjuk, hogy az egyház sajátos értelemben azoknak a szenteknek a gyülekezete, akik igazán hisznek Krisztus evangéliumában és Szentlelkük van. Mindamellet elismerjük, hogy ebben az életben sok képmutató és gonosz is keveredik közéjük és a külső ismertető jelek közösségét nézve, tagjai az egyháznak s ezért egyházi tisztségeket is viselnek.”¹⁰⁾ Luther többször is hangot ad annak a nézetének, hogy a kereszts az egyház egyik ismertetőjele.

A *zsinatokról és az egyházzól* című, 1539-ben írt munkájának harmadik részében Luther hét pontban sorolja fel az egyház jegyeit, a *notae ecclesiae*-t.¹¹⁾ Honnan ismerhető tehát fel az egyház? A hét jegyet – írja Luther – akár „hét szentségnek” is nevezhetné, de mivel e kifejezésnek rossz íze van, ezért inkább a „keresztyéni megszenteltetés hét fő részének”, vagy „hét ereklének” nevezi.¹²⁾ Ezek a következők: 1. Isten igéje, 2. A keresztség, 3. Az oltáriszentség (Az úrvacsora), 4. A kulcsok hatalma, 5. Az egyházi szolgák elhívása, 6. Az imádság, 7. A kereszts: „Külsőleg is megismerhető a keresztyéni szent nép az üdvösséges szent kereszten, azon, hogy el kell szenvednie minden szerencsétlenséget és üldözést, minden megpróbáltatást és bajt (ahogy a miatyánk mondja) az ördög, a világ és a test

9) „Az Ágostai Hitvallás” VII. cikk Konkordia könyv. Az Evangélikus Egyház hitvallási iratai Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1957., I. kötet, 24. old.

10) Az Ágostai Hitvallás. Konkordia könyv. Az Evangélikus Egyház hitvallási iratai. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1957., I. kötet, 169. old.

11) Luther Márton: A zsinatokról és az egyházzól. D. Luther Márton művei 6. kötet, Budapest-Pozsony, 1917. 362–418. old. Rövidítve ld. *Keresztyén Igazság Új folyam*, 13. Szám, 5–7. old.

12) Uo. 417. old.

részéről, hogy el kell tűrnie belső szomorúságot, félelmet, rettegést, külső szegénységet, megvetetést, betegséget, gyengeséget, hogy hasonlóvá legyen urához, a Krisztushoz. És mindezen szenvedések indító okának egyedül annak kell lenni, hogy erősen ragaszkodik Krisztushoz és Istennek ígéjéhez: s így a Krisztusért szenved... Ahol ily megpróbáltatást látsz, ott légy meggyőződve arról, hogy ott Istennek szent népe vagyon... Az üdvözítő kereszttel a Szentlélek nemcsak megszenteli, hanem boldogítja is népét..., ha valakit Krisztusért megátkoznak, szidnak, gyaláznak, sanyargatnak, az igenis szentté teszi az embert...

Rm 5,4, Tribulatio spes (operatur). A megkísértés reménységet szül."13)

Luther a római katolicizmussal és a rajongókkal szemben kétfrontos harcot folytatott: a katolikusok a földi intézményben, a rajongók a „láthatatlan”, „lelki” egyház, a tökéletesek közösségében látták az egyház lényegét. Mindkét tábor valami emberi minőségben akarja megragadni az egyház lényegét. Luther szerint ezzel szemben az egyház lényege, hogy ott az Isten cselekszik, még akkor is, ha az sokszor elrejtve történik.14)

Az egyház utolsó, hetedik jegye, a „hetedik szentség” tehát a szent kereszt.

E. W. Gritsch kiváló Luther-könyve egy fejezetének ezt a címet adta: „a keresztformájú egyház”.15)

Egyéni életünk és az egyház élete is e földön harc és küzdelem. A keresztségünkben mondunk először ellene az Ördögnek. Mi van keresztségünk és a halálunk között? A „keresztformájú” élet, a keresztyén ember és az egyház élete ugyanis kiábrázolja a Krisztust.

A Krisztust követő egyház életében a harc (*ecclesia militans*) a keresztyén élet velejárója. A hitvallásokkal kapcsolatban írja Luther:

„Nem jó jel az, ha a hívők nem harcolnak az Ördöggel, aki a sarkukat mardossa, ez ugyanis azt jelenti, hogy a saroknardosó nyugton végezheti a maga dolgát. Ami ha nincs nyugalma és ordít, az annak a jele, hogy megtámadták és le fogják győzni. Mert Krisztus támadást indított az ördög háza ellen. Bizony, ha valaki a keresztyén egyházat békességben, kereszt nélkül, eretnekek nélkül, pártoskodók nélkül szeretné látni, annak csalódnia kell. Mert ha ilyennek látod, akkor az bizony az ördög hamis egyháza, s nem pedig a valódi egyház.”16)

A keresztyén egyház sorsa tehát hasonló a prófétákéhoz és az apostolokéhoz. Ami megtörtént a Szenvedő szolgálával, a Messiással, annak az egyházzal is meg kell történnie: a hűséges szolgáltnak, az egyháznak szenvednie kell e világban. Ha valakit Krisztusért megátkoznak, szidnak, gyaláznak, sanyargatnak – az szentté teszi az embert (*Tribulatio spes* – a megkísértés reménységet szül).

A „szenvedő szolga” nemcsak Krisztusnak, hanem az egyháznak is az előképe. De nem azért szenvedek, hogy „kiérdemeljem” Isten kegyelmét! A szenvedés nem vallásoskodás, cselekedet, munka, misztika, hanem engedelmség! A szolgálat szenvedéssel jár, de hogy az egyház elkerülje a szolgálattal járható bálvány-

13) Luther Márton: A zsinatokról és az egyházról. D. Luther Márton művei 6. kötet, Budapest–Pozsony, 1917. 414–415. old.

14) Dóka Zoltán, „Az igazi egyház”, *Keresztyén Igazság* Új folyam, 13. Szám, 4–5. old.

15) Eric W. Gritsch, „A Cruciform Church”, *Martin – God’s Court Jester. Luther in Retrospect* Sigler Press Ramsey, NJ, 1990 (1. kiad. Fortress Press, 1983) 178–189. old.

16) Idézi Gritsch, *op. cit.*, 178. old. „Az egyház három hitvallása” (WA 50,272.30–273.1. LW 34:215)

imádást, az egyháznak állandóan reformációra van szüksége: *ecclesia semper reformanda est*. Akik Isten ígétét igazán szolgálják, azoktól nem lehet messze a szenvedés: a szolgálat és a szenvedés összetartoznak. Lehet, hogy az egyháznak el kell veszítenie státuszát ahhoz, hogy jobban szolgálja az evangéliumot, az egyháznak el kell viselnie a szenvedést ahhoz, hogy reformálódjon.

„Mennyivel egyszerűbb lenne, ha az Ördög nem harapdálná Krisztus sarkát, vagy ha valaki megállítaná őt ebben. Akkor megvalósulhatna a nyugodt, békés egyház gondolata. De mivel jelenleg a Sátán Krisztus ellensége, ezért sohasem szűnik meg az egyházban szakadást, szektákat teremteni. Durván megsértjük a mi drága anyaszentegyházunkat, ha őt tesszük hibássá ezért a sok széthúzásért és szakadásért. Az egyház nem okozója, hanem ellenkezőleg: elszervedője a szakadásnak.”¹⁷⁾

Luther látta, hogy az egyháznak nemcsak jelene, hanem története is van. Az egyház történetének alapja a Jelenések könyve. Az egyházon belüli harcot Isten és a Sátán harcaként értette, s vallotta, hogy ez a konfliktus csak Krisztus második eljövételével ér véget. Jelenések 12,7 (Mihály viaskodása a sárkánnyal) alapján írja Luther:

„Ugyanennek a harcnak kell végbemennie e földön a látható egyházban is. Ezt a harcot nem az angyalok vívják, hanem a keresztyének, akik hitükkel Krisztus országának polgárai. Harcolnak pedig az ördöggel, aki a világot elhíheti. Nincs a földön más harc, csak ez az egy. E harc fegyvere nem páncél, kard, dárda, puska vagy testi erő, hanem az ige egyedül.”¹⁸⁾

Befejezés:

Mit jelent a reformáció aktualitása Augsburg-1999 után?

Kiindulópontunk az igazság keresése volt. Az ígétől a kereszten és a hit általi megigazuláson át eljutottunk az egyházig. Ige és egyház. Ez a keresztyén hit két alappillére. Úgy tűnik, amíg a 16. században az ige volt az akut kérdés, addig a második évezred végén mintha az egyház kérdése vált volna elsődlegessé. Ez vezetett el az egységkeresésig, századunk ökumenikus mozgalmaiig. Protestáns szerzők a „reformáció tragikus szükségszerűségé”-ről beszélnek. Az egységkeresés fontos mérföldköve volt az 1999. október 31-én Augsburgban aláírt római katolikus-evangélikus Közös Nyilatkozat a megigazulásról. Befejezésképpen e közelmúltbéli események fényében arra a kérdésre keresem a választ: aktuális-e ma, 2000-ben, fél évezreddel a reformáció után a reformáció ügye? Első látásra úgy tűnik, nem igazán aktuális, a 16. századi reformáció ugyanis megosztotta az addig egységes nyugati keresztyénységet, s ma az egységkeresés, az ökumené korában nem azt keressük, ami elválaszt bennünket katolikus testvéreinktől, hanem azt, ami összeköt bennünket.

A Közös Nyilatkozat aláírása után fölösleges, illetlen, udvariatlan vagy anakronisztikus dolognak tűnhet a reformáció „aktualitását” fölemlíteni. Békéről, megbékélésről olvasunk: a katolikus fél nyilvánosan bocsánatot kér az evangélikus féllel szemben elkövetett bűneiért, az evangélikus fél ugyancsak bocsánatot

17) Idézi Gritsch, *op. cit.*, 188. old. „Az egyház három hitvallása” (WA, 50:270.17–22, LW 34,212.)

18) D. Carl Witte (összeáll.) *Jer, örvendjünk, keresztyének! Luther írásaiból mindennapi állítatain, Budapest, 1995. (1. kiad. 1938) Ford. Szabó József, 386. old.*

kér a katolikus féltől. Kétségtelenül szép, megható és felemelő gesztus ez. De valójában tényleg arról lenne szó, hogy az egyes felekezetek mint eddig csak veszekedő gyermekek végre kibékülnek egymással? Ha emberi ügyről, az én igazságomról és a te igazságodról, a katolikusok igazságáról és az evangélikusok igazságáról lenne csupán szó, akkor valóban a „kibékülés” lenne az egyedül járható út. De talán „több” igazságról van szó, mint a katolikusok és az evangélikusok igazsága. Az Isten és az evangélium igazsága ez a „több” igazság. A reformáció és Luther nem állított kevesebbet, mint hogy felfedezte a középkori hagyomány által betemetett „Isten igazságát”. A reformáció egyházai ugyanúgy betemethetik Isten és az evangélium igazságát, mint ahogyan azt a középkori egyház tette. Pedig Isten igazsága sohasem veszíthet aktualitásából, ezért mégiscsak indokolt a „reformáció aktualitása”-ról beszélnünk. *Ecclesia semper reformanda est*. Az egyház reformációjára állandóan szükség van: a reformáció permanens kell, hogy legyen.

Botránya-e még a reformáció Európának, vagy megszélidült, s talán már ereje sem hatékony? Kierkegaard írta, hogy a történelmi kereszténység elvette a kereszténységből a megdöbbentés képességét, s így a kereszténység csak egy olcsó, felületesebb dolog maradt, ami már nem képes sebeket ütni, de gyógyítani sem tudja azokat.

Az augsburgi Közös Nyilatkozat az ökumené szempontjából tényleg jelentős esemény. A másik oldalról viszont az az érzésünk, hogy az augsburgi aláírás mintha valamiképpen elhárítani akarná a reformáció botrányát, mintha a reformáció ügyét domesztikálni, szelídíteni óhajtaná. Eleve furcsa, hogy a Közös Nyilatkozat címében nem „hit általi megigazulás”, hanem „csak” „megigazulás” olvasható. A Preambulum mintha egyháztörténeti relikviává fokozná le a megigazulást: „A megigazulás tanának központi jelentősége volt a 16. századi lutheri reformáció számára. Ezt tartották az első és fő cikkelynek, s egyben minden keresztyén tanítás szabályozójának és megítélőjének. A megigazulástan a maga reformátori formájában különösen élesen lépett fel és védekezett az akkori római katolikus teológiával és egyházzal szemben, amely egy másképpen kifejezett megigazulástant képviselt és védett.” A 7. pont pedig arról tanúskodik, hogy „egyházaink a történelemben új felismerésekhez jutottak. Fejlődést történt, mely nem pusztán megtűri, hanem egyben megköveteli a szakadást okozó kérdések és ítéletek felülvizsgálatát és ezekre új megvilágításban tekint.”

Mindezek alapján legyen szabad néhány szkeptikus, töprengő kérdést megfogalmazunk a Közös Nyilatkozattal kapcsolatban:

1. A Közös Nyilatkozat vajon nem inkább egy nemes, de mégiscsak emberi, azaz „(egyház)politikai” motiváció (például az iszlám térhódítása következtében a kereszténység csökkenő befolyása) és kevésbé a kereszt alatti hitvallási-lelkület eredménye? A Krisztusban történt megigazításunk proklamációjában sokkal nagyobb hangsúlyt kellene tenni a kereszt teológiájára, vagyis arra, hogy Isten Krisztus kereszthalálában érettünk hozott áldozata a mi megigazulásunk alapja és feltétele, azaz a lényeges dolgok *extra nos* történtek.

2. Mi a Közös Nyilatkozat és a hitvallási irataink viszonya? A Közös Nyilatkozattal talán „meghaladtuk” a 16. századi hitvallásainkat? Hitvallásaink ezután már csupán történeti dokumentumok és múzeumi ereklyék? Valóban jobban értjük a megigazulást/megigazítást *ma*, a 20. században, mint 16. századi eleink? Ha ezt valljuk, nincs bennünk egy evolúciós *hybris*? Mi, evangélikusok is a dogmafejlődés elvét valljuk?

3) A megigazulás „beszédmódjai” korábban a *bűnvallás*, a *hitvallási iratok* illetve másik oldalon az *igehirdetés* (a proklamáció) voltak. Felvetődik a kérdés, hogy a „nyilatkozat” mint 20. századunk divatos egyházpolitikai új műfaja, beszédmódja vajon adekvát kifejezése-e a megigazulás/megigazítás hitének? Vagyis: nem akkor kerülnének-e ténylegesen közelebb egymáshoz, ha logikai és nyelvi művésszettel készített nyilatkozatok helyett közösen *prédikálnánk, proklamálnánk a megigazulás/megigazítás örömhírét (evangéliumát)*. Ha az örömhírt Krisztusban történt megigazításunkat proklamáljuk közösen, akkor a Szentlélek tesz eggyé bennünket, ha nyilatkozatot fogalmazunk, akkor mi akarjuk egyesíteni magunkat.

4) Helyes-e, ha a Közös Nyilatkozatot olyan „jeladás”-nak tekintjük, ami majd a társadalmi, nemzetiségi békét is elhozhatja. Ha ezt hangsúlyozzuk, nem esünk-e abba a kísértésbe, hogy a kereszténységet ismét csak *eszköznek, használati cikknek tekintjük*? Megengedi-e a keresztény hit, hogy olyan használati cikké degradálódhasson, ami evilági békességet kell, hogy eredményezzen? Nem jut-e eszünkbe ilyenkor Luther 95 tételéből a 92. és a 93. tétele: „*távvozzanak tehát azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: 'béke, béke!' – de nincs béke!* (Ez. 10:13–16), *Tegyék jól dolgukat azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: kereszt, kereszt!*” – Más fordítás szerint: „*jaj azoknak, akik azt mondják: béke, béke; áldás azokra, akik azt mondják: kereszt, kereszt!*”?

5) Nem áll-e fenn az a veszély vagy kísértés, hogy a Közös Nyilatkozat, illetve Augsburg 99 – jóhiszeműen és észrevétlenül – egy ezredvégi globalizmus uszályában megy, aminek kimondott/ki nem mondott jelszavai a „világbéke”, „világegyház” stb.? Beszél-e arról a Szentírás, hogy ez meg fog, vagy ennek *meg kell valósulnia* itt e földön? Mit kezdünk Jézusnak azzal a mondásával, hogy „*talál-e hitet az emberfia a Földön*”, amikor visszatér?

A kérdéseket nem kívánom megválaszolni. A Közös Nyilatkozat alapeszméje, hogy a modern katolikus és a modern evangélikus egyház a „tanfejlődés” következtében egyaránt elmozdult a 16. századi álláspontjáról és a megigazulás mai újrafogalmazásában megtalálta a közös nevezőt. Vajta Vilmos – aki egyébként az ökumené szolgálatában élt – egyik írásában különbséget tett két teológiai módszer: a „szintézis” és a „reformáció” módszere között. „A keresztény teológia szintézise megkísérli mintegy 'beöltöztetni' az örök üzenetet, úgy, hogy botránkozás *nélkül* egybeolvadhasson azzal a világgal, amelyet szolgálnia kell... A reformáció mint teológiai módszer ezzel szemben a kereszténység szintiszta sajátosságának kifejtésére törekszik... Isten Szentlelkének meggyőző erejére épít, nem pedig az emberi társadalom támogatására.”¹⁹⁾

Ma, 2000-ben a 20. század végén egy ilyen Közös Nyilatkozat mintha a reformáció botrányát akarná elhárítani. Am Luther vállalta a reformáció botrányát, mert az számára azonos volt a kereszt botrányával és bolondságával. „Mert az Isten bolondsága bölcsőbb az emberekénél, és az Isten erőtlensége erősebb az embereknél.” (1Kor 1,25) Ha emberi erővel akarunk építeni „erős vár”-at, abból Babel lesz. Ne önmagunkba, emberi erőfeszítéseinkbe, erős kereszténységet, látható egységet, világegyházat barkácsoló lelkesedésünkbe vessük bizodalmunkat, hanem egyes-egyedül a teremő Atyába, a minket a keresztfán élete árán megváltott Fiúba és a Vigasztaló Szentlélekbe. Ez a reformáció aktualitása és öröksége. És ez elég nekünk.

19) Vajta Vilmos, *A szeretet keresztény értelmezése*, Budapest, 1993, 50–51. old.

id. Magassy Sándor

Kincs cserépedényben

Gondolatok a „Nem voltam egyedül” II. kötetével kapcsolatban

A Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség (MEVISZ) kiadásában 1999 őszén megjelent a „Nem voltam egyedül” interjúkötet második része. A nagy vállalkozás megvalósítását jelentős mértékben segítette a Súlyom Jenő Alapítvány, a Norvég Keleti Misszió és a Martin Luther-Bund. A felkért lektorok (*Fiers Márta* nyelvész, dr. *Kósa László* egyetemi tanár és a Norvégiában élő *Terray László* lelkész) tudományos rangja, illetve tárgyismerete megerősítheti az olvasót abban, hogy az egyes interjúkban ugyan kikerülhetetlenül több-kevesebb szubjektívizmussal is találkozunk, az emberi emlékezet gyarlóságából fakadó tévedések nem maradnak korrigálatlanul. Nem hagyhatom említés nélkül azt az érdekességet, hogy a kötetben az utolsó beszélgetést *Terray László* nem lektorálta. A kötetet szerkesztő és az előszót író *Mirák Katalin* utal azokra a vitákra, amelyek előbb az interjúalany *Veðreðs Imre* felkérésével, majd az interjú kötetbe sorolásával kapcsolatban folytak a szerkesztőségben (9–10). Nyitva marad a kérdés, hogy az interjúalany közbejött halála, a szöveggel kapcsolatosan felmerült számos probléma megoldásának elhúzódása, az *Ordass Lajos* püspökkel szembeni ellenszenv megnyilvánulása, vagy csupán a kézirat hiánya az oka ennek a csonka lektorálásnak. Rokonszenves vonás az őszinteség. Világossá teszi, hogy nemcsak a kötetben szereplők, hanem az interjúkat készítők és az igen értékes háttérmunkát végzők sem látnak mindent azonos módon. Az olvasó éppen ezért örülhet annak, hogy legalább kis mértékben bepillantást nyerhet a „riporterek” és „szerkesztők” valamint az „egyéb munkatársak” tényfeltáró törekvéseinek nehézségeibe. Meg kell említenem a riportot készítőket: dr. *Boros Pétert*, dr. *Cserháti Pétert*, dr. *Fabiny Tamást*, ifj. dr. *Fabiny Tibort*, *Ittész Andrást*, *Mirák Katalint*, *Szeverényi Jánost* és ifj. *Zászkaliczky Pált*, akik rengeteget fáradoztak, sokszor ismételtelen több száz kilométert utaztak annak érdekében, hogy elérjék és megszólaltassák a közelmúlt egyháztörténetének érdekes tanúit, a jegyzetekkel, mellékletekkel és kronológiával együtt 430 oldalon.

A „Mellékletek” – hasonlóan az első kötethez – igen fontos szerepet töltenek be. Új elem ifj. *Zászkaliczky Pál* fényképgyűjteménye (352–374), amely segít a kor pozitív és negatív főszereplői mellett egyes helyzetek és körülmények közelebbi megismerésében is. Mindig nagy munka a kronológia összeállítása (375–406), amelyet ezúttal is *Mirák Katalin* végzett el. Nagyon hasznos újítás, hogy két oszlopban az általános történesek mellett az egyes interjúalanyokkal kapcsolatos személyes történesek is számba veszi. A kutatómunkát segíti az ifj. dr. *Fabiny Tibor* és ifj. *Zászkaliczky Pál* által összeállított bibliográfia (407–413).

A jegyzetanyag jelentőségét két interjú példáján igyekszem érzékeltetni. Az inkább csak belső konfliktusokat felvillantó *Marschalkó Gyula* vallomásának (275–296) háttérében feltűnik az a *Válint János* esperes, akit az 1920-as államfordulat után – bátor és elvhű magatartása miatt – elűldöztek Csehszlovákiából, s aki a pártállami diktatúra, valamint a kollaboráns egyházi vezetés áldozatává válik az

ötvenes években (292). De az a lelkipásztori levél is kiemelkedő jelentőségű, amelyet *dr. Súlyom Jenő* professzor ír a teológiára menetel problémájával viaskodó fiatalembernek (280). Az olvasónak az a benyomása, hogy helyenként a jegyzetanyag veszi vállára a főszöveget, s szembesít néha egészen meglepő fordulattal élve a „kincs” és a „cserépedény” összekapcsolódásával. Nagyon tanulságos az általában rendkívüli megpróbáltatásairól visszafogottan emlékező *Főnyád Pál* (149–175) személyes szenvedéseiről konkrétan meg tudni a felszabaduláskor elszenvedett súlyos fizikai bántalmaztatást, vagy azt: miként „hálálta meg” *Káldy Zoltán* püspök az utódnak, hogy a súlyos problémákat hátrahagyó lelkész, *Káldy József* nem emberi tisztességét szelíd és szeretetteljes bölcsességgel védte, és az özvegynek otthont biztosított. Félelmetes és szívszorító, hogy az elvi, teológiai alapon álló, bátor szókimondás következményeként hogyan próbál érvényesülni a bosszú indulata, akár még országhatárokon átlépve is. A belső energiákat gyakran felőrlő „csendes üldözés” démoni jelensége az ilyen jegyzetek nélkül rejtve maradna az érdeklődő utókor előtt.

Az első kötethez hasonlóan ebben a kötetben is megjelennek világi tanúságtévők a lelkészek mellett. *Dr. Herényi István* (176–198) éleltűjának az a sajátossága, hogy jogászként is, de lelkészként is számon lehet tartani. „Hivatalosan” ugyan nem szerzett lelkészi képesítést, de – talán egyetlen magyar evangélikus teológusként – *Ordass Lajos* püspök és *dr. Keken András* lelkész segítségével elvégezte a teológiai tanulmányokat, és lelkészi oklevelet szerzett. E tény a fentebb említett testvérek dokumentumban igazolták is. A csendes emlékezés alapján az olvasó megtudja, hogy az elnyomottság nehéz évtizedeiben, sőt a rendszerváltás után bekövetkezett egyházi anomáliákkal szemben mindig adott az Isten olyan harcosokat, akik nemcsak egy-egy személy, hanem ugyanakkor és talán elsősorban a jó ügy mellett ki tudtak és ki mertek állni, nem törődve azzal, hogy kedvezőtlenek voltak a körülmények. Fontos és örömdetes *Taschner Erzsébet* megszólalása (297–320). A FÉBÉ diakonissza intézmény sorsalakulása, egyházi hivatások derékbátórése, a csendes helytállás az élet forгатagában nemcsak egy személynek, hanem az egész diakonissza szolgálati ágazatnak – beleértve a győrieket is! – állít megindítóan szép emléket.

Az interjúsorozat – az első kötet ellentétben – a pártállami rendszer üldözötteinek körén kívül kerültekre is tekintettel van. Az alapszempont korábban az volt, hogy olyanokat kell megszólaltatni, akik éveket-évtizedeket töltöttek el az élet „árnyékos oldalán” hitbéli, teológiai, egyházpolitikai látásmódjuk képviselte miatt, s már nincsenek aktív szolgálatban. A szerkesztők eltértek ennek a szempontnak következetes alkalmazásától *Joób Olivér* (199–224) és *Vőreös Imre* (321–350) esetében (9). Tény, hogy egyikük még aktív szolgálatban álló lelkész, másikuk pedig soha nem tartozott az *Ordass Lajos* püspök elveit és életvitelét helyeslők közé. Érthető, ha a szerkesztőség tagjai között viták merültek fel, s az is, ha az olvasó tanácsalanná válik a „napos és árnyékos oldal” helyenként egybemosódó megjelenése láttán. Az olvasói gondokat azonban feloldhatja, ha a különbözőségeket is bemutató vallomások közös nevezőjét nem az azonos platform vállalása, hanem a mindenre rátelepedő elnyomás felismerése mentén lehet megragadni. A „kincs” azonos, a kincset hordozó „cserépedény” különböző. A kötet egységét és az előző kötethez simulását ebben a megközelítésben feltehetőleg mindenki vállalni tudja. Előtte mindenestre így bomlott ki és vált egységessé az egyébként feloldhatatlan feszültségeket hordozó vallomásfüzér.

Gondoljunk arra, hogy a kiváló felkészültségű *Veöreös Imre* (321–350) *Ordass Lajos* püspökkel szembeni antipátiája még a többszörös stiláris átfésülés után is bántó élességgel jelenik meg a kötetben néhány igaztalan váddal kísérve. Azok a valós konfliktusok, amelyek az életút vázolása során felszínre kerülnek, viszont éppen így mutatják meg az utókorak egy sivár korszak félelmetes uralkodási mechanizmusának embertelenségét.

Ebbe a keretbe illeszkedik a *Boltus Imre* vallomásaiban megfogalmazódó nézet, miszerint a közügyektől való visszahúzódás, az „egyházpolitikái” kérdésekben való állásfoglalás kerülése és a „csak az ígére koncentráció” lelkesítő szolgálat a teljesség ígérését hordozza (33., 41.). Szívszorító, hogy hitbéli-teológiai „tételle” válik az állandó megfélemlítettségéből fakadó életérzés. *Dóka Zoltán* „harcos” életútja (94–148) nem a konfliktusokat kereső és vállaló egyéniség következménye, hanem egy olyan teológiának gyakorlati megnyilvánulása, amely Isten ígé-jének minden korban és minden emberre érvényes üzenetét tárja fel (100.).

Joób Olivér (199–224.) és *Főnyád Pál* (149–175.) esetében az válik példaértékűvé, hogy az üldözés és megfélemlítés démoni gépezete hogyan őrli fel az idegrend-szert és hogyan hozza működésbe az életöszlön utolsó tartalékait. A „Joób-szindróma” felidézhet egy régi történelmi vitát is. A 17/18. század fordulóján élt *Johann Burius* „Micae” című iratában azzal a kínosan időszerű kérdéssel viaskodik, hogy csak a gályarabságot vállaló protestáns papok, tanítók váltak-e az evangéliumi hit igazi megvallóivá és vértanúivá, vagy ide sorolhatók azok is, akik a számű-zetést vállalták. Megindítóan keserves sorsuk feltárásával egyértelművé akarja tenni a jó ügy érdekében elszenvedett életsorsok különbözősége mellettí azonos tartalmát. És ebben az összefüggésben válik érthetővé is, elhordozhatóvá is *Marschalkó Gyulának* az a vallomása, amely az *Ordass Lajos Baráti Kör* állásfoglalásai-ban csak az ellenkezés szellemének érvényesülését látja (295–296), mivel képtelen eljutni a hitbéli és teológiai alapokig. Igen. A „kincs” közös, a „cserépedények” azonban különbözőek.

Kovács Géza (225–274) esetében az az érdekes, hogy egy nagy és exponált gyülekezet vezetését felsőségének parancsára szinte akarata ellenére is vállalnia kell, miközben egzisztenciáját – nagy családja jövőjének kockára tevésével – súlyos veszélyhelyzetbe hozza. Életútja azt példázza, hogy a gyülekezeti élet érdekében való kiállás esetenként nem a likvidálás, hanem a megmaradás követ-kezményével járt. Bátorítást jelenthetett a maga idejében éppúgy, mint az utókor számára, hogy nem mi, hanem maga az Úr védi meg ügyét és biztosítja népének útját a történelem viharaiban. *Csepregi Béla* életének és szolgálatának alakulása (43–93) arról beszél, hogy noha az államhatalom és a kollaboráns egyházi rend-szer mindent elkövetett az evangélium érvényesülésének meggátolására, Isten ígéje még ezekben a szomorú évtizedekben sem volt bilincsbe verve. Érdemes felfigyelnünk arra, hogy az evangelizációs munka legfontosabb képviselőit gyű-lekezeti lelkesítő szolgálatba állították Sárszentlőrincen, Celldömölkön vagy má-sutt az országban. Így sikerült elérni, hogy az országos hatáskör beszűkült, kü-lönösen annak következtében, hogy mindenféle vendégszolgálatot külön enge-délyhez kötöttek, s az e téren jelentkező legkisebb „szabálytalanságot” is büntet-ték.

Nemcsak az osztályharcos szemléletnek, hanem a nemzetiségi kérdés szűklá-tóköri és szeretetlen érvényesítésének is van példája ebben a kötetben. Megindító részletekben gazdag a tanítógyermek *Lackner Aladárnak* (248–274) életútja. Az

évszázados német nemzeti és evangélikus hagyományokhoz való ragaszkodás, a kitelepítés következtében szóróvanná vált egykori nagy anyagyülekezetek maradványai között végzett hűséges szolgálat azonban olyan életművet eredményezett, melyben egymás mellé rendeződik az evangéliumhirdetés, egyházkormányzás és kallódó népi emlékek, értékek mentése.

Két kérdéskört külön kell vennem.

Az egyik a kötetben ismételten és hangsúlyosan helyet kapott *Káldy Zoltán* püspök portréja. Meghatározó egyénisége volt korának. Jellemzésében egyes részletek változnak ugyan, de az alapvonások meglepően egyeznek. *Veöreös Imre* rámutat tehetségére, evangelizátori képességeire, megragadó igehirdetői szolgálatára, egyházvezetői kvalitásaira. Visszafogottan említi az egyéniségében rejlő erőszakos vonásokat. Téved abban, hogy püspöksége idején igehirdetéseiben került a politikai kérdések taglalását (348–350). *Joób Olivér* és *Főnyád Pál* visszaemlékezésében azonos módon jelenik meg a bosszúálló diktátor, aki döbbenetes szívóssággal küzdött nemcsak a célszemélyek, hanem családtagjaik folyamatos „megbüntetéséért” is (165., 213–216.). *Dóka Zoltán* a hosszú időn át tartó és helyenként bonyolult kapcsolatrendszer feltárásakor a jóbarát kollégák megszégyenítése és szolgálatból kiiktatása mellett a saját és családja életében jelentkező negatív jelenségekről is szól (105., 118–119., 127., 132.). A jellemzést erősíti az az eddig sehol nem publikált tény, hogy az érettségiző diák teológiai felvételéhez szükséges lelkesítő ajánlást vallásstanárától nem kapta meg, mivel a szellemi kiválóságához nem kapcsolódott a „papi lelkeség”. Hozzá kell tennem: az ajánlást *Budaker Oszkár* soproni lelkesítő vállalta. Erre a gesztusra emlékezve a korán elhalt lelkesítőrs özvegyével szemben a szeretet számos jelével élt. A kép így válik teljessé: a püspök szívében volt helye a hálának és egyes hittestvérek őszinte megbecsülésének is.

A másik kérdéskör a lutheri teológia kapcsolata sokszor felrőtt „ellenzékiiség”. Talán a legjobb példa erre az összefonódásra *Dóka Zoltán* vallomása, amelyben rendkívül sok konkrét eseményre derül fény. A teljesség igénye nélkül álljon előttrünk az a feszültség, amely Pécssett alakul ki a már Pestre tekintő új püspök és a még pécsi segédlelkész között. Nem lehet támogató nyilatkozatot megfogalmazni egy püspökválasztás kapcsán akkor, amikor *Ordass Lajost* ismételten törvénytelenül távolították el püspöki tisztéből. És nem lehet az új „püspök” beköszöntő körlevelét felolvasni az istentiszteleten, mivel az nemcsak az egyházellenes politikai hatalom elvtelen kiszolgáltatását jelzi, hanem súlyos teológiai tévedéseket is hordoz (105.). A ma sajnálatos módon szinte teljesen értéktelenné bélyegzett lutheri teológia szólal meg az 1996-ban megjelent „Márk evangéliumában”, amelyet *Káldy Zoltán* diktatórikus cenzúrája 1977-ben a felismerhetetlenségig eltorzított. Példa nélkül áll a könyvkiadás történetében, hogy ugyanannak a műnek „második” változatában jelenik meg az eredetileg megfogalmazott teológiai mondanivaló (121., 123.). Egyháztörténeti különlegesség az a közlés, hogy a „Nyílt levél” első variánsa már 1982-ben megszületett és külföldre került (121.). Az LVSZ 1984-es budapesti nagygyűlésére időzített második variáns (127.) pedig hangsúlyozza, hogy a „segélykiáltás” tulajdonképpen azért hangzik el, mivel egyházunk letért a reformátori tanítás biztos talajáról, és kiszolgáltatta egyházunkat a divatos korezméknak (127.). A „Nyílt levél” mellett említett „Testvéri szó” (168.) és „Kiáltó szó” (139.) nemcsak az egyházi reformtörekvések fontos dokumentuma, hanem a teológiai tisztázódás eszköze is. A vallomásban

szinte csak utalásszerűen esik szó arról, hogy ezek a dokumentumok nem egy-fajta konok „ellenzékiesség” termékei, hanem a sokszor megtagadott és megcsúfolt lutheri teológia következményei. Az elmélyült vizsgálódás gyümölcse lehet az a felismerés, hogy a megújulásért indított küzdelemben nem önző egyéni érdekek érvényesültek, hanem Krisztus és ügye volt egyedül fontos.

*

Aki a kötetet kézbe veszi és elolvassa, érzékelheti a beszélgetések, vallomások tartalmi egyenetlenségeit, s így meggyőződhet arról, hogy bizony „kincsünk cserépedényben van” (2Kor 4,7). Ugyanakkor ez a furcsa kettősség mégis Istennünk ellenállhatatlan ereje felől győz meg bennünket.

* * *

Postánkból

„A 'Zászkaliczky-ügy' dokumentumai (szemelvények)” címen a téli számunkban közölt anyagra küldött reflexiót dr. Frenkl Róbert országos felügyelő. Mivel ő az ügyben közvetlenül érintett, sorait – noha azok az Evangélikus Életben megjelent Konfliktusok c. írásához képest lényegében új elemet nem tartalmaznak – az alábbiakban közöljük.

A Keresztyén Igazság Új folyam 44. Száma dokumentumokat közöl a „Zászkaliczky-ügyről”.

Ezt csak helyeselni lehet, lévén, hogy a nyilvánosság minél teljesebb tájékoztatását szolgálja.

Érthető, hogy a Szerkesztőbizottság a dokumentumok előtt „Nem hallgathatunk” címen röviden összegzi véleményét, majd a dokumentumok után közli a kiváló jogtudós Dr. Boleratzky Lóránd „A jogrend védelmében” című kommentárját.

Mindkét írás utal az Evangélikus Élet október 3-i számában megjelent Konfliktusok című cikkemre, ezekre szeretnék reflektálni.

A Szerkesztőbizottság felháborítónak tartja cinizmusomat, amellyel egyrészt elismerem, hogy követtünk el törvénytelenégeket az ügyben, másrészt a konfliktuskezelés jegyében ezekre megadom a felmentést. – Nem szeretnék abba a csapdába esni, hogy az eljárási törvényteleniséget elkövethetőnek tartom. Nem tartom annak. De ha már belekényszerültem, jobb, tisztességesebb elismerni, mint mentgetni, magyarázni. Ezt tettem. A konfliktuskezelés nem ad, nem adhat felmentést semmiféle törvényteleniségre. De ha nincs igazán jó döntés, akkor is döntenie kell, igyekezve a kisebbik rosszat választani. Ez már nem törvényi kérdés. Törvényesen is hozható rossz döntés, de – ismétlem – a jó döntés sem menti a törvénytelen eljárást. Csak nem helyes a kettőt összemosni. Ezzel megint csak nem akarom azt mondani, hogy jó döntést hoztunk, azért is jó, hogy a Keresztyén Igazság közölte a dokumentumokat, mert hozzájárult így ahhoz, hogy az olvasók kialakíthassák saját véleményüket, jobban megismerve az ügyet.

Boleratzky Lóránd dr. ezt írja: „A ‚Konfliktusok’ címmel az Evangélikus Életben megjelent cikk írója sajnálatos módon megkerüli annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy mi késztetett 24 személyt arra, hogy a törvénytelen álláspontot támogassa.” A maga részéről az egyházi vezetőség felé mutakozó szervilizmust vagy érdektelenséget tételez fel.

Nem feladatomból megvédeni a közgyűlés tagjait. Meg nyilván nem is tudom megkérdezni őket – lévén titkos a szavazás –, hogy ki hogyan szavazott. Jelzésértékűnek és a diktatúrára visszaemlékezve érthetőnek tartom Boleratzky dr. kételyeit. De elhiheti, bennem, aki a közgyűlést nehéz szívvel vezettem, fel sem merült, hogy nem dönthet mindenki legjobb belátása szerint. Nem tudok róla, hogy bárki kétségbe vonta volna a közgyűlés lefolytatásának korrekt voltát, azt, hogy minden szükséges információ elhangzott, a közgyűlés tagjai felelősen döntöttek. Ezt támasztja alá a 24 igen szavazattal szemben leadott 12 nem szavazat is. Egyébként a nemmel szavazók közül többen leleplezték magukat, informálisan elmondva a közgyűlés után, hogy ha fájó szívvel is, de egyetértettek az adott helyzetben a szerintük is a kisebb rosszat jelentő döntéssel, az eljárási törvénysértések ellen kívántak tiltakozni a „nem” szavazattal.

Míndehhez néhány megjegyzés kívánczik:

1. *Ha valami rossz vagy hamis, attól nem lesz jó vagy igaz, ha megismételjük, – esetleg többször is.*

2. *A Zászkaliczky-ügyben a törvénytelenység nem az ún. rendkívüli országos közgyűlésen jelent meg. Törvénytelen volt már a teológia egyetemi tanácsának illetéktelen akciója is Zászkaliczky Pál eltávolítására. S nem kevésbé az országos egyház „csonka” elnökségének felmondása. Az ún. rendkívüli országos közgyűlés összehívása és lefolytatása csak betetőzte ezt a sort.*

3. *Frenkl Róbert úgy állítja be a dolgot, mintha az események valamiféle külső erő hatására sodorták volna a döntéshozókat az elkerülhetetlen törvényteleniség útjára. Amikor már igazán nem lehet mást tenni, mint két rossz közül a kisebbiket választani. De éppen ez az érvelés teszi álságossá Konfliktusok című írását és mostani reflexióját is. Mintha nem tudná, hogy neki és a két püspöknek éppen az lett volna a kötelessége, hogy a teológia vezetőségének törvénytelen kezdeményezését mindjárt az elején leállítsák, s ha szükségesnek látszik, egy bizottsággal vizsgáltsák ki – alaposan és részrehajlás nélkül – az ügyet, mielőtt bármilyen lépésre szánják el magukat. Ha Frenkl Róbert a „közgyűlésen” úgy érezte, hogy az általa is menthetetlennek ítélt törvénytelenység kényszerpályáján kell mozognia, nem lett volna és nem lenne szabad elfelejtenie, hogy a „váltót” ő és elnöktársai állították a rossz, a törvénytelen irányba.*

Ebben a helyzetben pedig valóban nincs más keresztyéni megoldás, mint amire szerkesztő-társainkkal fogalmazott nyilatkozatunk végén utaltunk.

A szerkesztő

1. Téli számunkban néhány sajnálatos sajtóhiba található: a 2. oldalon az I. fejezet 4. sorának elején „királynak” helyett „királyságnak” olvasandó. Ugyanitt a 2. bekezdés 7. sorában „Ágostom” helyett „Ágoston”. A 3. oldal 3. bekezdésének 1. sorában „velünk” helyett „velük” a helyes. A hibákért elnézést kérünk.

2. A Kelenföldi esték december 9-i előadását technikai akadály miatt nem tudjuk közölni.

* * *

Előfizetőink figyelmébe:

Mostari számunkhoz csekklapot mellékelünk. Szeretettel kérjük előfizetésének megújítását. Az előfizetési díj változatlanul 600,- Ft. Ahol OTP-fiók működik, kérjük, szíveskedjék a csekket ott befizetni; a posta feladás ui. többletköltséget jelent a kiadóhivatalnak.

Az előfizetéssel hátralékban lévőket – e sorokon kívül – külön is értesítjük. Aki tehát ilyen értesítést nem kap, annak előfizetése 1999. végéig rendben volt.

* * *

„Kelenföldi esték – 1999/2000”

Szeretettel hívjuk Olvasóinkat, az OLBK tagjait és barátait családtagjaikkal, ismerőseikkel együtt sorozatunk következő alkalmaira, április 13-án és május 11-én (a hónap második csütörtökén) délután 5 órára a kelenföldi gyülekezeti terembe. (A program a téli számunkban olvasható.)

* * *

A MEVISZ kiadásában megjelent *Nem voltam egyedül* (beszélgetések az evangélikus közelmúltról) II. kötete kapható és megrendelhető a MEVISZ-irodában (1085 Budapest, Üllői út 24., telefon/fax: 317-1671). Ára: 700,- Ft. (Az első kötet ára 350, a két kötet együtt 850,- Ft.)

Oszlop Isten templomában címen, Zoltán László ny. lelkész szerkesztésében, *emlékkönyv* jelent meg *Budaker Oszkár*ról. Megrendelhető a szerkesztő címén: 9400 Sopron, Winkler út 2.

Zászkaliczky Pál: *Harmadnapra legyőzte a halált* – Böjti elmélkedések c. könyve (690,- Ft) kapható az egyházi könyvesboltokban, vagy megrendelhető a HARMAT Kiadói Alapítványnál, 1114 Bp., Bukarest u. 3.

Zusammenfassung

Unsere Frühjahrsfolge beginnt mit der Gebetsmeditation von Lajos Ordass, aufgrund Lk 24,25–26. József Gömöry's Artikel "Warum sind wir Theologen?" erinnert kurzgefasst an die Gestalt seines ehemaligen Professors Károly Karner.

Der reformierte Pfarrer Sándor Szabadi gedenkt – auch seine persönlichen Erinnerungen mitteilend – László Ravasz, dem vor 25 Jahren entschlafenen hervorragenden Bischof der Reformierten Kirche.

Die Studie von Zoltán Dóka, welche 1963 nicht einmal in seelsorgerischen Kreisen Öffentlichkeit bekam: Was ist die Aufgabe der Kirche?, soll eigentlich als Beitrag zum Thema "Kirche und Welt" dienen.

In unserer Serie "Kelenföldi Abende" bereichern unsere jetzige Nummer zwei Wortauslegungen und ein Vortrag. Die Andachten hielten Pfarrerin Krisztina Vári und Pfarrer Mihály Németh aufgrund Mt. 5,5 bzw. Mt. 5,6. Tibor Fabiny jun. befasst sich in seinem Vortrag mit der Aktualität der Reformation, auch mit Hinweis auf die Geschehnisse Augsburg 1999.

Sándor Magassy sen. bespricht den vom MEVISZ herausgegebenen Interview-Band. (Ich war nicht allein. Gespräche über die evangelische jüngste Vergangenheit, II.)

In der Spalte aus unserer Post, bringen wir die Reflexion vom Landesinspektor auf unseren Artikel "Die Zászkaliczky-Affäre" (in unserer Winternummer), mit den Anmerkungen unserer Redaktion.

Summary

Our Spring issue opens with a meditation from Lajos Ordass based on Lk 24,25–26. József Gömöry recalls his late professor Károly Karner in his short writing "Why are we Theologians?"

The calvinist pastor Sándor Szabadi reflects – recollecting personal memories – on László Ravasz, the excellent bishop of the Hungarian Calvinist Church, who died 25 years ago. "What is the Task of the Church?", a study from Zoltán Dóka is actually a commentary on to the topic "Church and World", which was not allowed publicity, not even among pastors, at the time it was written in 1963.

This issue is enriched by two sermons and a lecture from our "Kelenföld Evenings" series. Krisztina Vári talked about Mt 5,5 and Mihály Németh about Mt 5,6. Tibor Fabiny Jr. considers the current message of the Reformation in his lecture, also taking into account Augsburg 1999.

Sándor Magassy Sen. reviews the second volume of the interview series ("I wasn't alone, Conversations about the Lutheran relations of the recent past, II") published by the MEVISZ (Lutheran Youth Organisation of Hungary).

In our "Post-box" column we put forth the reflection of the general supervisor to our writing exposing the "Zászkaliczky-case" (see Winter issue), and some editorial comments on it.

E SZÁMUNK SZERZŐI

<i>D. Dóka Zoltán</i> ny. lelkész	Bag
<i>iff. dr. Fabiny Tibor</i> irodalomtörténész	Budapest
<i>Gömöry József</i> ny. tanár	Dombóvár
<i>id. Magassy Sándor</i> ny. lelkész	Sikátor
<i>Némethi Mihály</i> lelkész	Békéscsaba
† <i>D. Ordass Lajos</i> püspök	Budapest
<i>D. Szabadi Sándor</i> ny. ref. lelkész	Waldmichelbach (Németország)
<i>Vári Krisztina</i> lelkész	Budapest

* * *

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i>	A keresztfa tövében, Nagyheti áhítatok	150,-
<i>Ordass L.:</i>	Vádirat, Korrajz	40,-
<i>Ordass L.:</i>	Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	400,-
<i>Ordass L.:</i>	Akikkel az Úton találkoztam	400,-
<i>Ordass L.:</i>	Nem tudok imádkozni	150,-
<i>Ordass L.:</i>	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Ordass-Loy:</i>	Te vagy reménységem, Imádságos könyv	120,-
<i>Ordass-Giertz:</i>	Házát közziklára építette, Elbeszélés	400,-
<i>Ordass-Giertz:</i>	Hitből élünk, Elbeszélés	400,-
<i>Ordass-Lyngar:</i>	A fákllya, Ifjúsági áhítatoskönyv	300,-
<i>Terray L.:</i>	Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	150,-
<i>Scholz L.:</i>	Tisztítsd meg szívedet	100,-
<i>Scholz L.:</i>	Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	150,-
<i>Ritter-Tekus:</i>	A lelkipásztor imádsága	100,-
<i>Sólyom J.:</i>	Hiszem-tudom	
	Bevezetés az egyház tanításába	250,-
<i>Virág J.:</i>	Luther Márton önmagáról, 5. kiadás	350,-
<i>Luther M.:</i>	14 vigasztaló kép	160,-
<i>Botta I.:</i>	Dévai Mátyás, a magyar Luther	120,-
<i>Vajta V.:</i>	Hit és élet összecsengése	40,-
<i>Jung E.:</i>	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	300,-
<i>Kapi B.:</i>	Isten hárfása, Gerhardt Pál élete	400,-
<i>Böröcz S.:</i>	Kiáltás a mélyből	800,-
<i>Maróthy J.:</i>	Szegények szíve, Novellák	500,-
<i>Kendelh-Newman:</i>	Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	100,-
<i>Dóka Z.:</i>	Márk evangéliuma, Kommentár	1.500,-
<i>Rőzse I.:</i>	A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci evangélikus jogakadémia	40,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.300,-

Kiadványainkat a budapesti Huszár Gál Könyvesbolt is árusítja
(V., Deák tér 4.). Írásbeli megrendelés esetén – a postaköltség
felszámításával – vidékre postai szállítást is vállal.

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 2000-től 600 Ft + postaköltség.

Külföldre 12 DM. Egy szám ára 150 Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör
1114 Budapest, Bocskay út 10.